

ORGANIZACE TISKU ČESKÝCH HONORAČNÍCH STRAN 1861–1914 NA PŘÍKLADU NÁRODNÍ STRANY SVOBODOMYSLNÉ (MLADOČECHŮ)*

LUBOŠ VELEK

Abstract

The Press Affiliated with the Liberal National Party, 1861–1914. The Structure of the Media Organization of a Czech Party for Notables

Being a traditional party for the nobility, up to 1910 the Liberal National Party (Národní strana svobodomyšlná) did not have a daily newspaper of its own. However, for many years the party had cultivated close ties to the Young Czech *Národní listy*, which it was able to use not only for agitation, but also as an organizational center. Towards the end of the nineteenth century, the competition represented by mass and class parties grew stronger. The Liberal National Party had to adapt. The resulting reform professionalized not only procedures and party work as such, but also the media organization. As a result, a differentiated press scene evolved around the party, taking into account different interests of the people concerned. Local and regional media in particular enjoyed a dynamic development. In the end, the Liberal National Party succeeded in purchasing the *Národní listy* daily. After all, the party possessed its own newspaper which it directly controlled and which continually supported its work.

Keywords: Bohemia, Czech lands, Liberal National Party, Nation-building, Party Press, daily *Národní listy*

Noviny a časopisy představují v 19. století neodmyslitelnou součást politických dějin. Jako jedinému masmédiu své doby jim připadla klíčová úloha při utváření občanské společnosti založené na liberálních a později i demokratických hodnotách.¹ Sehrály klíčovou a nenahraditelnou roli při vzdělávání, osvětě

* Tato studie vznikla v rámci řešení výzkumného záměru č. AV0Z70900502, jehož nositelem jsou Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i.

¹ Moderní výzkum dějin tisku na českém území a vůbec na území habsburské monarchie dlouho výrazně zaostával. K dispozici celá léta byly pouze práce *Paupié*, Kurt: *Handbuch der österreichischen*

a politické a sociální mobilizaci nejširších vrstev, přičemž zde hlavní zásluha připadla liberálním deníkům: „konserv[ativní] strana má hlavní svou oporu a sílu číselnou v masách neuvědomělých, které vůbec knih nekupují a novin nečtou, kdežto svobodom[yslná] strana má pevnou oporu svou v nejhorlivějším čtenářstvu.“² Tak jako je bez tisku nepředstavitelné formování moderní společnosti, tak nepředstavitelné je bez tisku i formování moderních politických stran.³ Nejde přitom jen o to, že jen těžko mohla existovat politická strana bez politického žurnálu, ale vůbec i o skutečnost, že v nejednom případě to byl právě konkrétní deník či časopis, kolem kterého se teprve až sekundárně začala utvářet určitá politická organizace, chceme-li politická strana. Vedle parlamentních frakcí, poslaneckých klubů či volebních výborů tak tisk v 19. století představoval další neméně významné organizační ohnisko politických stran. Vedle organizačního aspektu plnil tisk v životě stran i funkci prostředku komunikace, šíření idejí strany, předvolební

Pressegeschichte 1848–1959. I–II. Wien 1960, a *Beránková*, Milena: Dějiny žurnalistiky. I. Český periodický tisk do roku 1918. Praha 1981, přičemž nemalou cenu si udržovaly stařícké práce *Zenker*, Ernst Victor: Geschichte der Journalistik in Österreich. Wien 1900, nebo *Winckler*, Johann: Die periodische Presse Österreichs. Eine historisch-statistische Studie. Wien 1875. Z poslední doby je k dispozici kolektivní syntéza zachycující solidním způsobem vývoj tisku a podmínek pro jeho rozvoj na území monarchie: *Rumpler*, Helmut / *Urbanitsch*, Peter (eds.): Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Bd. VIII: Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft. Teilband 2: Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung. Wien 2006. Přehledovou kapitolu o českém tisku v tomto svazku zpracoval *Sekera*, Martin: Das tschechische Pressewesen. In: *Tamtéž*, 1977–2036.

² Archiv Národního muzea v Praze (ANM), f. J. Grégr, k. 6, Špindler J. Grégrovi 23. 12. 1885.

³ Na rozdíl od souhrnného zpracování dějin tisku již v minulosti vznikla řada monografií o vývoji jednotlivých periodik, byť některá klíčová periodika zůstávají stále nepovšimnuta. Klasickými pracemi jsou dnes již *Wandruszka*, Adam: Geschichte einer Zeitung. Das Schicksal der „Presse“ und der „Neuen freie Presse“ von 1848 zur zweiten Republik. Wien 1958, nebo *Okáč*, Antonín: Rakouský problém a list Vaterland 1860–1871. I–II. Brno 1970. Poměrně dobře zpracovaným zůstává prostředí sociálnědemokratického tisku: *Miersch*, Klausjürgen: Die Arbeiterpresse der Jahre 1869 bis 1889 als Kampfmittel der österreichischen Sozialdemokratie. Wien 1969. – *Tobolka*, Zdeněk V.: Za svobodu a socialismus. Padesát let Práva lidu, prvního českého socialistického deníku, 1897–1947. Praha 1947. Z českých a moravských honoračních stran se zatím dostalo většího prostoru pouze Moravským listům a Lidovým novinám: *Pernes*, Jiří: Časopis Velehrad v Kroměříži a svobodomyšlné hnutí na Moravě v letech 1889–1890. In: Studie Muzea Kroměřížska 79, 70–75. – *Týž*: Svět Lidových novin 1893–1993. Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky. Praha 1993. – *Týž*: Moravské listy 1889–1893. Příspěvek k dějinám české buržoazní politiky v 2. polovině 19. století. In: Časopis Moravského muzea – společenské vědy 64, 1979, 95–106. Několik drobnějších studií je pak věnováno i počátkům a fenoménu Národních listů: *Severa*, Martin: Podíl Grégrů na rozvoji novinářství a politické publicistiky. In: *Vošahlíková*, Pavla / *Řepa*, Milan (eds.): Bratři Grégrové a česká společnost v druhé polovině 19. století, Praha 1997, 29–37. – *Vošahlíková*, Pavla: Vliv Národních listů na utváření českého veřejného mínění ve 2. polovině 19. století. In: *Tamtéž* 39–48. Základní přehled o organizaci tisku jednotlivých politických stran a hnutí přináší práce *Malíř*, Jiří / *Marek*, Pavel (eds.): Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. I–II. Brno 2005.

agitace atd. Všechny tyto úlohy pak vynikaly zejména v politickém prostředí se slabě rozvinutým parlamentarismem, kde tisk do jisté míry suploval i parlamentní tribunu. V prostředí s nerozvinutým parlamentarismem a se zaostalou politickou kulturou, jako tomu bylo v habsburské monarchii, dokonce noviny s vyhraněnou politickou, ideovou či národní orientací dlouho nahrazovaly poslanecké frakce a kluby. Tak tomu bylo ostatně i v českém prostředí, kde parlamentarismus hrál v 60. a 70. letech 19. století relativně malou roli: jednak s ohledem na překážky ze strany autoritativního politického systému snažícího se o minimalizaci vlivu parlamentu, jednak s ohledem na dobrovolnou pasivní rezistenci českých politiků zaujatou dlouhodobě vůči parlamentním sborům.⁴

V podstatě můžeme doložit dva základní modely koexistence politických stran a politických periodik. Prvním a starším příkladem je model, kdy vznikly (na poslancích často zcela nezávisle) konkrétní noviny s určitým politickým zaměřením, kolem kterých se následně soustředili političtí stoupenci a protagonisté (nejčastěji poslanci) těmito novinami zastávaného politického či spíše světonázorového směru. „Stranou“ se v tomto případě nejčastěji rozumí strana v původním slova smyslu určitého politického směru, tj. strana bez organizace, bez oficiálního názvu, bez pevně vymezeného členství i bez pregnantně zformulovaného aktuálního politického programu atd. Tedy strana striktně jen ve smyslu světonázorového zakotvení. Spojení takového periodika s podobnou frakcí bývalo zpravidla zcela volné či jen lehce provázané; existence periodika byla v případě tohoto typu často výrazem podnikatelských aktivit určité konkrétní osoby, která vydáváním novin sledovala nejen politické, ale i vlastní ekonomické zájmy. Podobné strany v symbióze s určitými novinami vznikaly v rakouské části habsburské monarchie koncem 40. a zejména pak v 60. a 70. letech. Typickým příkladem byla především německorakouská liberální strana, jejíž tiskovou mluvčí byla po desetiletí proslulá *Neue freie Presse* (NFP),⁵ aniž by však německoliberální strana tento deník bezprostředně ovládala a zůstávala tak s ním po celou dobu své existence jen v relativně velmi volném spojení; ostatně NFP svoji stranu přežila o mnoho let. V českém prostředí podobné postavení nalezneme např. v poměru Havlíčkových Národních novin a české národní strany tvořené českými vlastenci a v letech 1848–1849 reprezentované i českými poslanci říšského sněmu. Tento typ na samém počátku představovaly i slavné Národní listy založené původně jako názorová tribuna české strany,

⁴ K vývoji české politické kultury a politických stran srov. přehledovou stať *Velek*, Luboš: The Political Culture in the Czech Lands, 1848–1918. In: *Huláš*, Magdalena / *Pánek*, Jaroslav / *Baron*, Roman (eds.): Political Culture in Central Europe (10th–20th Century). Part II. 19th and 20th Centuries. Warsaw 2005, 45–70.

⁵ *Wandruszka*: Geschichte einer Zeitung.

tedy liberálně orientovaného českého občanstva přelomu 50. a 60. let 19. století. Teprve následně po jejich založení a etablování v české společnosti došlo ke střetu o jejich ovládnutí mezi dvěma ideově čím dál odlišnějšími křídly dosud navenek jednotné české národní strany. Jiným příkladem může být německy tištěný deník *Politik* vydávaný od 60. let svým vlastníkem a následně i staročeským politikem Janem S. Skrejšovským. Ačkoliv tento deník psal většinou ve prospěch staročeské strany, uchovával si na ní vždy dosti nezávislé postavení a v kritických okamžicích se jeho redakce neváhala obrátit ani proti této straně (např. v době tzv. punktační krize počátkem 90. let 19. století), která měla nad redakcí a vydavatelským družstvem deníku *Politik* vždy jen značně omezený dohled.

Druhý model představují periodika cíleně založená již existující politickou stranou s úmyslem vytvořit z nich tiskový orgán této strany. Propojení strany a redakce je zde od samého počátku mnohem užší a provázanější, často je spjato s momentem podřízeného postavení redakce vůči vedení strany či nějaké jiné struktuře (tiskové, resp. vydavatelské družstvo tvořené funkcionáři strany apod.) bezprostředně spjaté s vedením strany. Tento typ je vývojově mladší a tomu odpovídá i modifikovaný obsah pojmu strana, kterou se v tomto případě již jeví strana nejen ve smyslu pouhého neorganizovaného světonázorového proudu/frakce, ale přímo již ve smyslu organizovaného – byť i jen primitivně – politického uskupení (tj. strany v užším slova smyslu). S tímto typem se setkáváme zejména až od 70. a 80. let 19. století. Typickým příkladem již z počátku 60. let může být list *Vaterland*, který se sice snažil být mluvčím konzervativní strany v Rakousku, ale ve skutečnosti byl orgánem nepatrné skupinky vůdců strany tzv. českého/konzervativního/feudálního velkostatku.⁶ Nejčastěji pak tento typ nalezneme v 80. letech u sociální demokracie (rakouský *Arbeiterzeitung* či *Právo lidu*), později u křesťanských sociálů (*Deutsches Volksblatt*). V prostředí českých honoračních stran bychom podobný typ našli u staročechů (např. listy *Pokrok* a *Hlas národa*), které byly s cílem vytvoření stranického deníku záměrně založeny již existující staročeskou Národní stranou a nadto i úzce personálně a ekonomicky prolnuty s vedením této strany.

⁶ Ke konservativnímu velkostatku srov. *Okáč*, A.: Rakouský problém a list *Vaterland*. – *Velek*, Luboš: Politische Organisation der Großgrundbesitzer in den böhmischen Ländern 1860–1914 am Beispiel des sog. konservativen Großgrundbesitzes in Böhmen. In: *Velek*, Luboš / *Tönsmeier*, Tatjana (eds.): *Adel und Politik in der Habsburgermonarchie und den Nachbarländern zwischen Absolutismus und Demokratie*. München 2011, 265–317. – *Georgiev*, Jiří: *Až do těch hrdel a statků? Konzervativní myšlení a otázka samosprávy v politických strategiích české státoprávní šlechty po roce 1848*. Praha 2011. – *Hofmann*, Ute: *Aristokraten als Politiker. Der böhmische Adel in der frühkonstitutionellen Zeit (1860–1871)*. München 2011.

Ústřední deníky mladočeské strany

Při pokusu nastínit a analyzovat organizaci tisku českých honoračních stran 19. století, tj. staročechů a mladočechů, se budu věnovat historicky mladší z obou stran, tj. Národní straně svobodomyšlné (mladočeské; založena 1874). Důvodem je jednak skutečnost, že organizace tisku této strany byla celkově funkčnější a úspěšnější, a pro náš výklad tedy i transparentnější, jednak i fakt, že ústřední deník této strany Národní listy vznikl již v lednu 1861, tedy bezmála patnáct let před konstituováním samostatné mladočeské strany.

Okolnosti vzniku Národních listů jsou dostatečně známy a historiografie i současníci jim věnovali nemalou pozornost.⁷ Shrňme je tak, že list vznikl jako orgán české národněliberální občanské elity vedené F. Palackým, F. L. Riegrem a F. A. Braunerem. S ohledem na předchozí politickou kompromitaci všech uvedených však bylo v předkonstituční atmosféře počátku roku 1861 velmi nepravděpodobné, a předchozí marné pokusy to dokládají, že by někdo z nich od státu získal koncesi k vydávání politického deníku, o jehož liberálním a národním zaměření by nebylo pochyb. Z tohoto důvodu byl osloven ve své době prakticky zcela neznámý mladý vlastenec Julius Grégr, tehdy advokátní koncipient ve Frýdlantu, aby se stal šéfredaktorem zamýšleného deníku a držitelem koncese k jeho vydávání. J. Grégr měl tedy do značné míry fungovat jako nastrčená figurka, kterou budou ideově i ekonomicky zpoza kulis řídit F. Palacký a F. L. Rieger. Celá akce úspěšně proběhla podle uvedeného scénáře, koncese byla Národním listům udělena a deník se vyvíjel v úzké spolupráci J. Grégra s F. L. Riegrem a dalšími českými výtečníky.⁸ Riegrův odchod na říšskou radu (1861–1863) ovšem znamenal omezení komunikace s J. Grégrem, který z nastalého informačního a řídicího vaku hledal východisko v posilování svého nezávislého postavení. Bylo jen otázkou času, kdy dojde ke střetu ohledně psaní Národních listů. Ten nastal v otázce zaujetí poměru k protiruskému povstání Poláků (1863), kdy se J. Grégr a jeho redaktori postavili na stranu svobody, tedy Poláků, zatímco Palacký byl mnohem opatrnější a zdrženlivější v přiznání českých sympatií jedné z bojujících stran. Situaci v řízení Národních listů dále komplikovaly ryze osobní střety mezi J. Grégrem a Palackým, kteří se spolu nakonec přestali i stýkat. Ke střetům o obsah a řízení listu se ovšem přidaly

⁷ Srov. např. Půl století Národních listů. Almanach 1860–1910. Praha 1910, nebo Národní listy 1861–1941. Jubilejní sborník. Praha 1941.

⁸ K založení Národních listů srov. *Kazbunda*, Karel: Národní program český r. 1860 a zápas o politický list (Podle nových archivních pramenů). In: Český časopis historický (ČČH) 33, 1927, 473–547. – *Urban*, Otto: Česká společnost 1848–1918. Praha 1982, 160–163. – *Sak*, Robert: Rieger: Příběh Čecha devatenáctého věku. Semily 1993, 128–132.

i ekonomické problémy, které souvisely jednak s policejní perzekucí deníku (konfiskace, propadnutí kauce, uvěznění J. Grégra atd.),⁹ jednak s konkurencí ze strany Hlasu a zejména Času poslance Václava Krásky.¹⁰ Množící se problémy přivedly F. L. Riegra a jeho politické přátele k rozhodnutí podstoupit ztrátové Národní listy i s jejich dluhy J. Grégrovi do osobního vlastnictví. Tohoto svého rozhodnutí posléze nejednou litovali.

Národní listy se již ve své době staly zosobněním vývoje české společnosti 19. věku. Nebyly sice nejrozšířenějším deníkem, protože nemohly konkurovat laciným a samosprávnými a státními úřady povinně abonovaným úředním listům českého místodržitelství, stejně jako nemohly v širokých vrstvách lidu čelit polobulvárním staročeským titulům (Česká politika, později Národní politika), ale byly deníkem společensky nejreflektovanějším a asi i nejčtenějším. Ve vrstvách české inteligence si však rychle vybudovaly neotřesitelné postavení, které získaly svým příklonem k liberalismu a českému nacionalismu. Ve vítězném tažení Národních listů českým čtenářstvem rozhodoval ještě jeden moment a tím byla jejich cílená výchova vlastních věrných a oddaných čtenářů. Zásahu na tom měla nejen ideová harmonie mezi Národními listy a jejich čtenáři, ale i dlouhá kontinuita vycházení Národních listů a nepochybně i jejich vysoká a všestranná úroveň. Národní listy totiž zdaleka nelze vnímat jen jako ryze politický deník, ale současně i jako deník kulturní, na jehož stránkách od 60. let působila řada předních a oblíbených českých literátů V. Hálkem a J. Nerudou počínaje, přes J. Arbesa či J. Holečku a Sv. Čechem konče.¹¹ V tomto ohledu byly Národní listy např. se staročeskými deníky zcela nesrovnatelné. Další předností Národních listů byla i jejich moderní struktura vycházející z dobových západoevropských, zejména rakouských a německých vzorů. Typický příklad představovala hospodářská rubrika, která svým rozsahem a kvalitním personálním obsazením (zejména od přelomu století) neměla v Čechách konkurenci.¹² Moderně a přitažlivě působily i sportovní rubriky, rozsáhlé spolkové a kulturní věstníky, literární a divadelní recenze apod. Respekt a pozornost pak Národní listy budily vedle české společnosti i v Rakousku jako takovém a zejména pak ve slovanském světě: „Národní listy staly se činitelem, před jehož mravní mocí vlády vídeňské jako národní naši odpůrci měli nemalý

⁹ Srov. ANM, f. F. L. Rieger, k. 28, korespondence J. Grégra F. L. Riegrovi z let 1861 až 1863.

¹⁰ *Beránková*, Milena: Krásův čas a jeho místo v české politice a žurnalistice. Praha 1972. – *Táž*: Hlas. Vznik, vývoj a politické zaměření. Praha 1970. Ke Krásovi též *Langner*, Jan J.: O jednom zrádci národa. Praha b. d.

¹¹ *Sekera*: Das tschechische Pressewesen 1996.

¹² *Pimper*, Antonín: Národní listy a jejich hospodářská rubrika. In: Národní listy 1861–1941, 111–114.

respekt: kdežto slovanský svět v nich uznával jeden z nejlépe řízených a nejvýznamnějších listů svých.“¹³

Úspěch a popularita Národních listů, stejně jako jejich četné a časem přeháněné a samozvané úkoly na poli vzdělávání a osvěty českého lidu, však měly i odvrácené stránky. Daly v Národních listech vzniknout iluzi, že vlastní všeobecný patent na pravdu a hlavně neomylnost. Toto přesvědčení bylo pro list o to zkázonosnější, že se týkalo nejen politiky, ale i kultury či dokonce vědy. Tragickým příkladem všemocnosti Národních listů v tomto ohledu bylo, že se jim jako zastáncům pravosti RKZ podařilo z čistě vědeckého sporu a otázky vědecké etiky učinit nacionalistickou štvanicí spočívající ve vzájemném sebeutvrzování o pravosti rukopisů a snaze vyobcovat domnělé národní nihilisty z národa. Všemocná (mlado-)česká žurnalistika, která ze setrvačnosti suplovala nejen nedostatek kvalitní původní české literatury, ale i absenci politické činnosti, nakonec z vědeckého sporu učinila kauzu vhodnou pro nejširší vrstvy a útočila tak neurvale na svobodu vědy a bádání.¹⁴

Obliba a moc Národních listů však byly silně fixovány i generačním faktorem. Toho si povšimli již někteří současníci (O. Jozífek), a dávali proto do vzájemné souvislosti silné pozice mladočeské strany v 90. letech a výchovné působení Národních listů na generaci narozenou ve 40. až 60. letech, která byla v 60., 70. a částečně ještě 80. letech, kdy dospívala, odkojena radikalismem, nacionalismem a liberálním demokratiem Národních listů. O. Jozífek toto vzdělávací působení Národních listů dával do souvislosti s neexistencí české univerzity a jistého suplování její role českými novinami, tedy především Národními listy mezi dospívající mládeží.¹⁵ Tuto představu můžeme i nemusíme akceptovat, nicméně silné zakořenění

¹³ *Tůma*, Karel: *Život dra. Julia Grégra*, slavného obránce svobody české. Praha 1896, 385.

¹⁴ Hovoříme-li o suplování literatury žurnalistikou, nelze nedodat postřeh o velké blízkosti krásné a vědecké literatury až do 80. let, kterému učinil přítrž až příchod pozitivismu s jeho důrazem na striktní „vědeckost“ prací. Srov. *Marek*, Jaroslav: *Česká moderní kultura*, Praha 1998, 201. K zmíněnému sporu o rukopisy přehledová studie: *Boček*, Josef: *Die Königinhofer und Grünberger Handschriften als Gegenstand politischer Auseinandersetzungen in Böhmen (1858–1938)*. In: *Němci v českých zemích / Die Deutschen in den böhmischen Ländern. Zprávy Společnosti pro dějiny Němců v Čechách / Mitteilungen der Gesellschaft für die Geschichte der Deutschen in Böhmen I*, 2001, 13–119, nebo sborník *Blümlová*, Dagmar / *Jiroušek*, Bohumil (eds.): *Čas pádu Rukopisů. Studie a materiály*. České Budějovice 2004.

¹⁵ Podle *Jozífka* mladočeši v letech 1889 a 1891 nezvítězili ani demagogií ani ideou, ale zvítězili a udržují se u moci „pomocí té naší inteligence, která vystudovala během asi 20 roků před působením české university, tj. od roku asi 1870–1890. Je to inteligence, která politické názory, ba celé své politické i národně-literární vzdělání přejala z Národních listů a která pod jejich vlivem setrvala [...] až podnes.“ *Jozífek*, Otakar: *České strany politické. Česká inteligence a český lid*. Praha [1902], 4. *Jozífek* z tohoto konstruktury vyvozoval řadu dalších zákonitostí vývoje mladočeské strany, které dával do souvislosti s primitivitou českého politického života, která pochopitelně není v rozporu s „malou schopností k duševnímu pokroku“ typickou údajně pro mladočechy. *Tamtéž* 5–7.

Národních listů v generaci české inteligence a českých politiků narozených ve 40. a 50. letech a dospívajících v letech 60. a 70. musíme brát jako fakt. Tím ostatně můžeme vysvětlit i obrovskou nechuť těchto mladočeských politiků (Brzorád, Engel, Herold, Pacák, Podlipný, Škarda; a koneckonců i Kaizl a Kramář aj.) rozejít se přes všechny problémy a konflikty s Národními listy a založit nový deník.

Národní listy byly od roku 1863 až do roku 1910 soukromým vlastnictvím Julia Grégra a (po roce 1896) jeho dědiců. Vzhledem k tomu, že J. Grégr byl současně předákem mladočeské strany, tak Národní listy de facto v očích veřejnosti vystupovaly i jako tiskový orgán mladočechů. Vlastnická a politická pouta J. Grégra na mladočeskou stranu navíc posilovala i jednoznačně mladočeská redakce Národních listů, v níž se během let vystřídala řada mladočeských poslanců a politiků (např. B. Pacák, K. Tůma, S. B. Heller, G. Eim, V. Ryba) a řada dalších redaktorů se svými sympatiemi pro mladočeskou stranu nikdy netajila (např. J. Neruda, S. Čech, J. Holeček). Míra personálního a politického – leč nikoliv ekonomického (v podobě nějakého vydavatelského družstva složeného z členů strany) – propojení strany se žurnálem byla dosti neobvyklá a činila v mladočeské straně z Národních listů a jejich majitele takřka všemocnou autoritu. Vliv Národních listů ve straně rok od roku posilovaly jejich rostoucí rozšíření a popularita zapříčiněná opozičním, radikálně liberálním a nacionálním tónem psaní. Mladočeská strana, nacházející se od svého založení v jakémsi organizačním útlumu, byla jen jakýmsi přívažkem Národních listů a nejednou se ironicky říkalo, že mladočeská strana je stranou Národních listů.

Národní listy, aniž by o to zvláště stály, se v 70. letech staly vedle mladočeského poslaneckého klubu na zemském sněmu a pražského politického spolku Klub Národní strany svobodomyslné (KNSS) dalším, a to prvořadým, organizačním ohniskem Národní strany svobodomyslné (NSS). Výrazně pak po několik desetiletí ovlivňovaly poměry ve straně i její politiku. Na váhu vedle politických a agitacních momentů padaly i ryze technické, resp. ekonomické záležitosti: Národní listy disponovaly relativně velkým počtem placených redaktorů, které strana s oblibou a zadarmo využívala pro organizační, kancelářské a zejména agitacní účely. Závislost mladočeské strany na Národních listech dosáhla takové míry, že strana by bez nich nejen nevznikla, ale do budoucna se bez nich nemohla ani obejít. Řádky Národních listů se staly programem strany a redakce centrem její organizace. Na Národní stranu svobodomyslnou bylo proto možno zejména v 70. a 80. letech nahlížet jako na žurnální stranu, kdy není zcela zřetelné, kdo je tu pro koho: zda noviny pro stranu či strana pro noviny, ergo ipso pro J. Grégra a jeho politické a podnikatelské zájmy. Propojení silných Národních listů se slabou Národní stranou svobodomyslnou (tzn. jejím poslaneckým klubem) pevně drželo v čele strany J. Grégra,

který těchto pozic využíval k prosperitě Národních listů a k získání odpovídajícího vlivu ve společnosti na úkor dosavadní staročeské většiny. Sňatek z rozumu mezi Národní stranou svobodomyšlnou a Národními listy nebyl prost střetů a rozmlísek, které mimo jiné vyústily i v ochlazení bratrských vazeb mezi J. Grégrem a jeho bratrem Eduardem, mnohaletým reprezentantem mladočeské strany na zemském sněmu a říšské radě.¹⁶ Závislost na Národních listech či až jejich politický diktát mladočeské poslance nejednou frustrovaly a vzniklé hádky či rozkol v politice poslanců a psaní Národních listů zase dráždily panovačného J. Grégra, který nejednou vyhrožoval odejmutím podpory Národních listů mladočeské straně. Sám J. Grégr tento poměr poněkud pateticky, leč pro stranu drasticky vystihl následovně: „Jsme ovšem listem strany mladočeské a hledíme jí sloužit dle možnosti, avšak nejvíce nám platí povinnost k svému národu a k obecnému prospěchu své vlasti: vlast nade všecko!“¹⁷ Aniž bych chtěl vlast a národ v Grégrově podání nahradit slovy kšeft a moc, jako to automaticky činili např. realisté, je nutno podotknout, že sloužení straně nepřicházelo v případě Národních listů v úvahu. Na místě je proto spíše Tůmova charakteristika poměru Národních listů k Národní straně svobodomyšlné, kdy říkal, že Národní listy jdou „svou a svých politických přátel cestou“.¹⁸

Problémy vzájemné koexistence mezi Národními listy a Národní stranou svobodomyšlnou se vyhrótily na přelomu 80. a 90. let. Tehdy došlo k mimořádnému organizačnímu a politickému vzepětí strany, pro kterou bylo další trpění nadvlády žurnálu nesnesitelné. Ostře proti tomuto modelu spolupráce začali vystupovat jak ti, kteří na stránky Národních listů neměli přístup (např. do strany roku 1890 kooptovaní realisté),¹⁹ tak staří mladočeši sdružení kolem pražského Klubu Národní strany svobodomyšlné. Řešení problémů Národní strany svobodomyšlné s tiskem a zvláště s Národními listy se nabízela celá řada. Předně to bylo založení zcela nového deníku v majetku strany, za jehož vydáváním by stálo kapitálově silné tiskové družstvo složené z vedení strany a finančně silných přívrženců strany: „listu třeba mít, [...] sebemenší deníček, ale byl by to list strany. Vy se nadřete jako kuň a Národní listy to jedním článkem maří. Tak to nejde [...]. A druhý efekt bude, že Národní Listy zkotrnou a polezou ke kříži [...] nenaleznou spásu v radikalismu, na to jsou socialisté a jiní, N. L. jsou listem buržoazie a naše buržoazie je

¹⁶ E. Grégr, znechucen dominancí a poručnickováním Národním listům, dokonce prohlašoval, že „nejíme žádnou stranou, nýbrž jen koterii pro Nár. listy sestrojenou, jen jakousi kamaraderii“. ANM, f. J. Grégr, k. 3, E. Grégr J. Grégrovi 13. 3. 1880 a k. 4, Heller J. Grégrovi b. d. „Spor s prof. Krejčím“ [13. 3. 1880].

¹⁷ Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze (LA PNP), f. G. Eim, k. 2, J. Grégr Eimovi b. d. „Mnoho bylo příčin“ [1894].

¹⁸ *Tůma*: Život dra. Julia Grégra 335.

¹⁹ *Kučera*, Martin: Fúze „realistů“ s mladočechy na konci roku 1890. In: ČČH 93, 1995, 591–645.

po čertech málo radikální.²⁰ Počátkem 90. let se však náklady na založení prosperujícího deníku odhadovaly nejméně na 100 000 zl. To však byla na poměry mladočeské strany nereálná suma. Masaryk rovněž vcelku rozumně dodával, že další deník je na malé české prostředí příliš velký luxus, neboť by musel tvrdě bojovat s již zavedenou konkurencí v podobě Národních listů, Hlasu národa, České politiky a klerikálního Čecha.²¹ Nezbyvalo proto než se snažit přimět J. Grégra – po dobrém či po zlém – otevřít stránky svého listu všem mladočeským poslancům a více respektovat stanoviska a názory širšího vedení Národní strany svobodomyšlné, zejména poslaneckého klubu ve Vídni.

Tab. 1: Výše nákladu deníků vycházejících v Čechách v letech 1868–1897

Titul	1868	1879	1884	1888	1893	1894	1897
Bohemia	5336	7391	8444	9550	9756	10147	10 000
Čech	–	1303	1294	450	1700	1717	–
Česká politika	–	–	7026 (2365)	5720 (5262)	5933 (5863)	5438 (5490)	–
Národní pokrok/Pokrok/ Hlas národa	1284	2521	2943	2887 (2398)	2688 (1958)	3134 (3405)	3000 (4000)
Národní listy	5016	5578	9015 (6216)	10 079 (8540)	13 281 (7842)	14 414 (8446)	14 000 (9600)
Národní politika	–	–	5746 (3095)	15 054 (14 160)	29 860 (21 409)	34 881 (25 138)	31 000 (21 000)
Politik	6090	5717 (5097)	6244 (4066)	5670 (2801)	5933 (2950)	5438 (2619)	5500 (3500)
Prager Abendblatt	–	–	–	45 900	52 210	53 770	–
Prager Tagblatt	–	6478	9 266	9746	4466	12 005	–
Pražský deník	–	–	–	33 500 (50 500)	31 126 (40 320)	30 895 (40 054)	–

Zdroj: Zpracováno na základě výkazů místodržitelství: Národní archiv v Praze (NA), f. Prezidium Českého místodržitelství (PM), sign. 8/4/15/47, k. 842, výkaz za rok 1868, sign. 8/4/15/37, k. 1209, čj. 295/1880 a sign. 8/4/15/7, k. 1649, čj. 603/1885; Národní archiv (NA), Prezidium Ministerstvé rady / Rakousko (PMR/R), k. 87, čj. 330/1888, 51/1894 a čj. 379/1894 a k. 88, čj. 31/1897. Čísla znamenají počet výtisků jednoho vydání. Čísla v závorce představují večerní, resp. odpolední vydání, jen u Pražského deníku vydání nedělní. Vynechané údaje znamenají, že periodikum buď v uvedeném roce nevycházelo anebo nám údaj nebyl dostupný (zejména u úředních deníků).

²⁰ Kaizl Škardovi 25. 8. 1898. *Kaizl*, Josef: Z mého života, III/1. Ed. Zdeněk V. Tobolka. Praha 1914, 865. Kaizl se snažil pohnout k založení nového listu starého mladočecha Pacáka, „neboť já do toho iniciativně prsty strkati nechci jako podezřelý realista“. *Tamtéž* III/2, deník 12. 5. 1901, 1155.

²¹ LA PNP, f. G. Eim, k. 3, Masaryk Eimovi 17. 5. 1890.

Od 90. let se postavení Národních listů ve společnosti dotýkala i probíhající generační výměna. Redakce složená z osob vstupujících do české kultury a politiky v průběhu 60. a 70. let byla generaci dospívající na přelomu 80. a 90. let – generaci prvních absolventů české univerzity – názorově a ideově vzdálená. Nicméně všeobecná popularita Národních listů a šikovnost jejich dělání a současně neexistence jejich kvalitnějšího protipólu měly za následek, že i nastupující generace (pokrokáři) musela s Národními listy žít přes všechn svůj nesouhlas a výhrady k jejich psaní a byla jimi silně ovlivněna. Náklad Národních listů sice nestoupal tak rychle jako počet inteligence produkované od 80. let rozmnoženým českým středním školstvím a českou univerzitou, ale Národní listy i tak zůstávaly na přelomu 19. a 20. století nejčtenějším a nejvlivnějším periodikem české inteligence.

Národní listy představovaly v první polovině 90. let hlavní tribunu mladočeského radikalismu. Nepřekvapí proto, že zákroky státních orgánů proti mladočeskému a s ním spojenému pokrokářskému radikalismu směřovaly právě proti Národním listům. Státní správa si kupodivu zprvu počínala dosti korektně a snažila se J. Grégrovi naznačit hranice únosné míry skrytě protirakouského radikalismu a panslavismu na stránkách Národních listů. Sem spadala především četná varování místodržitele Thuna a ministerského předsedy Taaffeho z let 1891–1892. Nejznámější z nich bylo samozřejmě Thunovo zakročení proti panslovanské agitaci při příležitosti vítání jihoslovanských návštěvníků jubilejní výstavy.²² Podobných varování ale Grégr dostával více.²³ Thun si tehdy dobře uvědomoval význam Národních listů v české společnosti, a volil proto cestu rozumného kompromisu před přímou konfrontací. Thunova varování se však mívjala účinkem, resp. mívala na redakci pouze krátkodobý účinek.²⁴

²² Hlavačka, Milan: Jubilejní výstava 1891. Praha 1991.

²³ Thun svoji nelibost z demonstrativního vítání Slovanů a jejich vynášení v Národních listech projevil J. Grégrovi několikrát, a to buď osobně anebo skrze prostředníky v osobách K. Mattuše (opakovaně od ledna 1890) či J. Wohanky. – *Tůma*: Život dra. Julia Grégra 379. – *Havránek*, Jan: Protirakouské hnutí dělnické mládeže a studentů a události roku 1893. In: Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 2, 2/1961, 53, pozn. 102. – Srov. i Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Archiv Ústavu T. G. Masaryka (AÚTGM), f. T. G. Masaryk, k. 222, protokol výkonného výboru 31. 7. 1891. Sám Masaryk informoval J. Grégra o Thunově smýšlení ohledně psaní Národních listů v říjnu 1892. – AÚTGM, f. T. G. Masaryk, k. 224, deník 23. 10. 1892. Taaffe skrze Eima hrozil Grégrovi výjimečným stavem v prosinci 1892. – LA PNP, f. J. Grégr, k. 1, Eim J. Grégrovi 16. 12. 1892.

²⁴ Názorný příklad takového chování Národním listům poskytla v roce 1893 tzv. Šromotova aféra, k té blíže: *Opat*, Jaroslav: Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893. (Příspěvek k životopisu). Praha 1990, 389–394. Nověji a s bohatým faktografickým materiálem (ovšem výlučně Masarykova autorství) *Polák*, Stanislav: T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou. 2. Praha 2001, 293–298. Celkově neobjektivněji asi *Kučera*, Martin: Bratři Grégrové a mladočeši v letech zrodu moderního českého

Pozici Národních listů v 90. letech 19. století však neohrožoval pouze výjimečný stav, konfiskace a střety s tzv. frakcí realistů uvnitř mladočeské strany, ale především vážné nervové onemocnění J. Grégra, které se vleklo dlouhé čtyři roky (1893 až 1896). Již tehdy zavládlo v redakci Národních listů bezvládní, které se projevovalo názorovým kolísáním mezi opozičním a oportunním psaním listu. O vliv nad redakcí usilovali nejen spíše umírnění mladočeští poslanci ve Vídni, ale i pražští radikálové. Zřetelně se do dvou táborů rozštěpili i samotní redaktori, mezi kterými probíhal mocenský i osobní boj. Situace se nezměnila ani po Grégrově smrti (4. října 1896), neboť list se stal majetkem jeho četných dědiců. Grégrova závěť byla navíc velmi složitá a pro budoucnost listu zcela nepraktická. Dědici vedení nejstarším synem Prokopem a vdovou Rosou sice deník vlastnili a měli v kompetenci ekonomické a personální řízení, ale rozhodování o politickém směru psaní Národních listů dala Grégrova závěť nově utvořené „redakční radě“ složené ze starých redaktorů Národních listů. Řevnivost tak pokračovala a ke starým sporům mezi stranou a redakcí se přidávaly nově spory mezi redakční radou a vlastníky. Politické vedení listu tehdy přešlo na odpovědného redaktora Josefa Anýže, který své pozice zneužíval ne snad k neprospěchu listu, ale rozhodně vůči svým vnitrostranickým i redakčním odpůrcům. Jeho vliv v redakci a zejména na dědice-vlastníky byl o to větší, že se současně stal i poručíkem nezletilých dětí J. Grégra. Vztah strany k Národním listům se úmrtím šéfa strany J. Grégra ještě více rozvolnil. Přes opakované úvahy a nesmělé snahy však vedení Národní strany svobodomyšlné v letech 1896 až 1910 nenašlo odvahu ani finanční prostředky, aby se odhodlalo k založení vlastního deníku.

Výsledkem trvale napjatých vztahů mezi Národními listy a vedením Národní strany svobodomyšlné bylo úplné vzájemné odcizení těchto center české liberálnědemokratické politiky. Redakce se na přelomu 19. a 20. století stala hlavním útočištěm mladočeských radikálů bojujících proti oportunistickému vedení strany, tj. především proti poslaneckému klubu ve Vídni. Pražská policie v květnu 1898 shrnula situaci tak, že mladočeši se nacházejí ve stejné situaci jako staročeši roku 1890, kdy radikálním Národním listům nejde o nic jiného než o podrážení nohou umírněnému vedení, aby si „auf alle Fälle den tschechischen Lesekreis sichern und greift jetzt die Radikalen nicht mehr an“.²⁵ Redakce se stala tím, co ministr Rezek výstižně nazýval „nejvyšší soudní dvůr české politiky“.²⁶ Situace se stala

stranictví (1889–1895). In: *Vošahlíková, Pavla / Řepa, Martin* (eds.): *Bratři Grégrové*. Praha 1997, 112–116.

²⁵ Allgemeines Verwaltungsarchiv ve Vídni, f. Ministerium des Innern – praesidiale, k. 856, čj. 4758/1898, pražské policejní ředitelství ministerstvu vnitra 21. 5. 1898.

²⁶ ANM, f. B. Pacák, k. 2, Rezek Pacákovi 2. 4. 1903.

neudržitelnou paradoxně v politicky nejhektičtějším období kolem boje o volební reformu v letech 1905 až 1907.²⁷ Mladočeská strana do tohoto složitého a pro českou politiku zprvu velmi slibného období vstupovala nejen bez vlastního a spolehlivého deníku, ale dokonce i s Národními listy jako nebezpečným nepřitelem v zádech. Situace politické strany bez vlastního deníku byla neúnosná. K definitivnímu rozkolu došlo v roce 1907, kdy se Národní listy otevřeně postavily proti mladočeské straně.²⁸

Absence vlastního listu a nepřátelství Národních listů přinutily vedení strany vážně řešit problém založení spolehlivého deníku ve vlastnictví strany, resp. jejích předáků. Z mladočeských politiků se o praktické řešení tohoto problému nejvíce zasloužil předseda poslaneckého klubu ve Vídni (od roku 1906) Karel Kramář.²⁹ Již v roce 1906 se mu ve spolupráci s advokátem Ladislavem Klumparem a finančníkem Jaroslavem Preissem podařilo zahájit vydávání obdeníku *Nová česká politika*. Ten sice nebyl v majetku strany jako takové, ale jeho zakladatel a majitel Kramář jej vydatně používal k hájení politiky mladočeských poslanců a sebe sama především.³⁰ *Nová česká politika* nevznikla na zeleném drnu, nýbrž využila pro dlouhy zanikajícího mladočeského krajinského listu *Lučan*. Mladočeští předáci, resp. finančně soběstační politikové Kramář, Brdlík a H. Janda vytvořili finanční konsorcium, které *Lučana* převzalo a za jeho vydavatele a redaktora dosadilo Josefa Maříka.³¹ *Lučan* přijal v listopadu 1906 titul *Nová česká politika* a Kramář si od něj dost sliboval: „Přál bych si, aby se uchytil – poněvač i kdyby Národní listy docela šly s námi, nebylo by jim možno, aby vystupovaly i v obraně i v útoku tak energicky, jak toho konečně potřebujeme.“³² Nový list se však záhy stal pro svůj název předmětem soudní žaloby staročeského tiskového závodu vydávajícího obdobně znějící titul. Soud rozhodl ve prospěch staročeské *Politiky*, a Kramářův „laciný

²⁷ K vývoji volebního práva srov. *Velek*, Luboš: Die Idee des allgemeinen Wahlrechts im politischen Lager der tschechischen Liberalen 1861–1914. In: *Thomas*, Simon (ed.): Hundert Jahre allgemeines und gleiches Wahlrecht in Österreich. Modernes Wahlrecht unter den Bedingungen eines Vielvölkerstaates. Frankfurt/M. 2010, 213–254. Týž: Myšlenka zavedení všeobecného, rovného a přímého volebního práva v obecném a českém kontextu. In: *Střed/Centre*. Časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19. a 20. století 1, 2009, 58–67.

²⁸ *Kučera*, Martin: Souboj vedení mladočeské strany s Národními listy. („Den“ 1907–1909). In: *Moderní dějiny* 4, 1996, 71–114.

²⁹ Ke Kramářově postavení v mladočeské straně podrobně: *Velek*, Luboš: Karel Kramář a Národní strana svobodomyšlná (mladočeská) 1890–1914. In: *Bílek*, Jan / *Velek*, Luboš (eds.). Karel Kramář (1860–1937). Život a dílo (Moderní dějiny – Supplementum 2). Praha 2009, 104–138.

³⁰ *Kučera*: Souboj vedení 75–77.

³¹ Kramář dle všeho měl na *Lučana* od té doby velký vliv a list platil za Kramářův orgán, přestože Kramář sám toto popíral a ohrazoval se i proti tomu, že by kdy do *Lučana* psal. ANM, f. K. Kramář, k. 11, Klumpar Kramářovi 22. 6. 1904; LA PNP, f. K. Kramář, k. 1, Kramář neznámému 15. 6. 1906.

³² ANM, f. A. Rašín, k. 4, Kramář Rašínovi 1. 11. 1906.

list“ se proto v únoru 1907 přejmenoval na „lidový svobodomyšlný list“ Den. Ten vycházel opět s dvouměsíční periodicitou a stal se platným orgánem v nastávající poslední fázi boje s Národními listy. Vydavatelem Dne se stal opět J. Mařík, odpovědným redaktorem V. Červinka a krátce po něm rovněž Mařík. Den tiskla tiskárna E. Grégra. O tom, že se jedná o Kramářův list, nebylo od počátku nejmenšího sporu.³³ Neméně důležitým, byť ve veřejnosti mnohem méně známým a napaditým, se stal v lednu 1908 mladočeskou stranou založený týdeník, od roku 1910 čtrnáctideník, *Národ*, který vycházel v novinovém formátu a plnil vedle agitační funkce i úlohu jakéhosi organizačního věstníku mladočeské strany. Býval přitom vydáván jako zvláštní příloha mladočeských krajských listů.³⁴

Klíčovým obdobím v organizaci ústředního mladočeského tisku se ovšem stal přelom let 1909/1910, kdy došlo k odkoupení zadlužených a mladočeským vedením napadaných a bojkotovaných Národních listů. Důležitým krokem k jejich odkoupení se stalo předchozí založení kapitálově silné Pražské akciové tiskárny, ve které sdružili prostředky mladočeští politici, podnikatelé a s mladočechy spřízněné finanční instituce v čele s K. Kramářem a J. Preissem.³⁵ V lednu 1910 si tak Národní strana svobodomyšlná po téměř čtyřiceti letech od založení zajistila vlastní a tudíž spolehlivý deník a dovršila tak svou tiskovou organizaci.

Zhruba ve stejné době ale došlo i k celkovému posunu ve vztahu strany a jejího ústředního deníku, resp. jeho redakce. Mladočeská strana během prvního desetiletí 20. století vybudovala fungující profesionální a byrokraticky pracující ústřední sekretariát, který už jen s ohledem na rozkol strany a redakce Národních listů v letech 1907 až 1910 zcela nahradil někdejší administrativní význam redakce pro organizování strany. Došlo tak k výraznému funkčnímu (ve vedení ovšem přetrvávala částečná personální provázanost) odlišení redakce Národních listů od sekretariátu strany. A další neméně důležitou změnou byla skutečnost, že výnosy z prodeje Národních listů, a vůbec z vydavatelské činnosti Pražské akciové tiskárny, začaly plnit jindy tak prázdnou pokladnu strany.

Listy jednotlivých mladočeských frakcí

Vedle ústředního, resp. ústředních mladočeských deníků tvořily přirozenou, byť poněkud nesourodou součást mladočeské tiskové krajiny i noviny a časopisy jednotlivých mladočeských frakcí a zájmových uskupení. Tento jev byl

³³ Den, 12. 2. 1907. Ke Dni srov. též *Kučera*: Soubor vedení.

³⁴ Od roku 1910 vycházel *Národ* jednou měsíčně. *Sekera*: Das tschechische Pressewesen 2016.

³⁵ Srov. *Kučera*: Soubor vedení, 107–109.

v mladočeské straně mimořádně rozšířen, což souviselo s její názorovou pluralitou a heterogeností vzniklou na přelomu 80. a 90. let koncentrací nejrůznějších českých opozičních hnutí pod mladočeským praporem.³⁶

Kvůli úspěšné volební agitaci kladla mladočeská strana na přelomu 80. a 90. let 19. století mimořádnou váhu na mobilizaci českého voličstva na venkově. Nástrojem se jí měla stát s mladočechy původně politicky a zejména personálně (V. Janda, V. Krumbholz aj.) spřízněná stavovská organizace Selská jednota (SJ). Ta záhy po svém vzniku iniciovala vydávání Selských novin (SN), které měly proniknout mezi sedláky, neodebírající až na výjimky žádné české noviny. Vydávání Selských novin se iniciativně ujal A. Šťastný z jihočeského Padařova a prezentoval je jako orgán Selské jednoty. Selské noviny vycházely v Táboře, kde na ně Šťastný mohl vykonávat přímý vliv.³⁷ J. Grégrovi však volbu Tábora zdůraznil obavou o odehnání konzervativního rolnictva od Selské jednoty, kdyby její orgán vycházel v Praze, a říkalo se, že je ve spojení s Národními listy.³⁸ Spolupráce Národních listů a Národní strany svobodomyšlné se Selskými novinami se však záhy ukázala jako nemožná, a sám J. Grégr se proto přičinil, aby se jich zřekla přímo Selská jednota.³⁹

Na venkovské promladočesky orientované čtenářstvo byl zaměřen i týdeník Vyšehrad, který jako soukromý list od sklonku roku 1887 vydával populární spisovatel Jan Klecanda.⁴⁰ Neduhem Vyšehradu bylo jeho zadlužení. Liberálně

³⁶ K tomuto koncentračnímu vývoji v mladočeské straně srov. *Kučera*: Fúze „realistů“.

³⁷ Paralelně vedle čtrnáctideníku Selské noviny (SN) Šťastný vydával i čtrnáctideník Nové selské noviny (NSN). V podstatě se jednalo o jedny a ty samé noviny, které měly stejného majitele, vydavatele, tiskaře i redaktora. Periodicita obou čtrnáctideníků se střídala po týdnu. A. Šťastný vydávání obou titulů po týdnu střídal proto, aby nemusel platit novinový kolek, kterému týdeníky na rozdíl od čtrnáctideníků podléhaly. Teprve když tiskař P. Frank omylem otiskl pokračování seriálu ze Selských novin v Nových selských novinách, udeřil na Šťastného tábořský berní úřad a vyměřil mu pokutu 14 000 zl., sníženou rekursem na 7000 zl. Nakonec však Šťastný díky obratné taktice a pomoci vlivných přátel (šlechta) „neplatil ničeho, aneb velmi málo“. *Trojan*, Jaroslav: Alfons Šťastný z Padařova. Tábor 1923, 33–34.

³⁸ ANM, f. J. Grégr, k. 6, Šťastný J. Grégrovi b. d. „Nejvřelejší dík za“ [krátce před vyjitím prvního čísla Selských novin 27. 9. 1889].

³⁹ K agrární frakci v mladočeské straně blíže: *Velek*, Luboš: Agrární proud v mladočeské straně v 90. letech 19. století. In: *Šouša Jiří / Miller*, Daniel E. / *Hrabík Samal*, Mary (eds.): K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách. Praha 2001, 19–29.

⁴⁰ Na tomto místě je třeba opravit tvrzení M. Kučery, že Klecandův Vyšehrad byl v polovině 90. let „zábavnou revue českých menšin v pohraničí“. Na menšinovou otázku, které se intenzivně věnoval sám Klecanda, se Vyšehrad zaměřil až od října 1901, kdy začal po více jak roční přestávce způsobené finančním krachem znovu vycházet. Tentokrát již skutečně s podtitulem List věnovaný národní práci. Orgán českých menšin. Po čtrnácti měsících však Vyšehrad i ve své „menšinové“ mutaci zanikl. Nicméně ani v letech 1901–1902 jej nelze pokládat za zábavnou list, zábavnou přílohou byl pouze do něj vkládaný list nazvaný Svatvečer. *Kučera*, Martin: Kulturně-politická aktivita pokrokařského hnutí. In: ČČH 92, 1994, 70; Vyšehrad, 11. 8. 1900, 25. 10. 1901 a 13. 12. 1902. Ke Klecandovi jako

založený Klecanda se proto obrátil roku 1891 a znovu 1892 na vedení Národní strany svobodomyšlné a žádal o subvencování či přímé odkoupení listu mladočeskou stranou.⁴¹ Koupě se přes jistý zájem strany nakonec nerealizovala,⁴² nicméně Vyšehrad obdržel od Národní strany svobodomyšlné dvě roční subvence (200 a 100 zl.), které mohly být vypláceny i v příštích letech za podmínky, že by se list reorganizoval, tzn. pevněji svázal s mladočeskou stranou. To se ovšem nestalo a subvencování bylo zastaveno.⁴³ Klecanda, balancující dlouhé roky na pokraji bankrotu, se však nevzdával a pokračoval ve vydávání listu. Časem (od roku 1895) se přitom přimkl ke křídlu mladočeských radikálů, zejména k osobě Jana Vašatého,⁴⁴ a stal se jejich mluvčím. Dá se předpokládat, že právě od nich se Klecandovi dostávalo jisté subvence. Vašatého smrt v roce 1898 i dlouhodobá slabost radikální frakce mladočeských poslanců znamenaly rychlý konec této aliance. Poslední ránu zadluženému žurnalistickému nadšenci Klecandovi však zasadilo formování tisku nově vznikající agrární strany (zejména Obrana zemědělců),⁴⁵ kdy se od něj začali odvracet sedláci, kteří o jeho anachronický formát v podobě na venkov a současně i maloměsto orientovaného prstonárodního týdeníku ztráceli zájem. Vyšehrad počátkem 20. století zanikl. Klecanda v roce 1900 výstižně pojmenoval příčiny zániku svého listu: „Bohužel nedovedl jsem jíti se žádnou stranou durch dick und

jednomu z protagonistů českého antisemitismu i *Frankl*, Michal: „Emancipace od židů“. Český antisemitismus na konci 19. století. Praha – Litomyšl 2007, 69–70, 224–226.

⁴¹ LA PNP, f. E. Engel, k. 21, Klecanda Engelovi 20. 5. 1892.

⁴² K odkoupení mladočeskou stranou nedošlo údajně „wegen zu geringen Anbotes der Ablösungssumme [...] da wohl die Schulden des Blattes für Druck und Papier (etwa 2800 fl.) gedenkt werden wollte, aber nicht viel mehr geboten wurde; in Folge dessen gibt Klecanda das Blatt mit Hilfe des Druckers weiter heraus“. NA, f. PM, k. 2299, čj. 6489/1891, Policejní ředitelství v Praze českému místodržiteli 10. 7. 1891.

⁴³ LA PNP, f. E. Engel, k. 21, Klecanda Engelovi 20. 5. 1892 a koncept Engla Klecandovi 1. 6. 1892, k. 24, protokoly výkonného výboru 30. 5. 1891, 1. a 17. 9. 1892 a 3. 12. 1893. Poslední mimořádnou subvenci ve výši 200 zl. Klecanda dostal v roce 1896 na obnovení vydávání Vyšehradu, který byl za výjimečného stavu zastaven a provizorní vydávání Českého venkova v Pardubicích Klecandu uvrhlo v ještě větší dluhy. U příležitosti své volební kandidatury v roce 1897 Klecanda dementoval zprávy, že by kdy od mladočechů obdržel subvenci 5000 zl.! Vyšehrad, 20. 3. 1897.

⁴⁴ K osobě Vašatého podrobněji *Velek*, Luboš: Jan Vašatý – apoštol mladočeského panslavismu a jeho dobová karikatura. In: *Hojda*, Zdeněk / *Ottlová*, Marta / *Prahl*, Roman (eds.): Slovanství a česká kultura 19. století. Praha 2006, 71–91; *Šouša*, Jiří: JUDr. Jan Vašatý – český advokát, investor a také kontroverzní politik druhé poloviny 19. století. In: *Balík*, Stanislav / *Miksová*, Jana (eds.): Z minulosti advokacie. Sborník příspěvků z 2. konference o dějinách advokacie konané dne 25. 11. 2005 v Kutné Hoře. Praha 2008, 65–81.

⁴⁵ Za vydáváním novin Obrana zemědělců stála nová agrární stavovská formace Sdružení českých zemědělců. Viz *Velek*, Luboš: Sdružení českých zemědělců a Národní strana svobodomyšlná 1896–1899. In: Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000. Uherské Hradiště, Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti 2000, 123–134.

dumm, ani s mladočechy, ani se sedláky, ani s ,radikály', ani s realisty. Snad to tak ,pro věc' bylo dobré, ale podobný luxus – dnes tomu již rozumím – má si dovolati jen ten, kdo vládne přiměřeným kapitálem. A tak dnes nemám na koho se obrátiti, poněvadž každý zná jen povinnosti k orgánu své strany."⁴⁶

Ve volném ideovém poměru k Národní straně svobodomyšlné byla i celá plejáda studentských a pokrokářských listů vzniklá na počátku 90. let. Vedle Časopisu českého studentstva to byla především pokrokářská Neodvislost, Časopis pokrokového studentstva nebo Rozhledy aj. Mluvcími mladočeského studentstva v rámci pokrokového hnutí pak byly Časopis československého studentstva⁴⁷ a Studentský sborník.⁴⁸ Listy k mladočechům zprvu inklinujících pokrokářů se automaticky řadily po bok mladočeských radikálů, byť sami v jejich táboře představovali zvláštní a ohraničený názorový odstín. Asi nejvýznamnější z jejich listů byla Neodvislost, o tu ale přišli již krátce po založení. Příčinou byl jak výjimečný stav nad Prahou z let 1893–1896, tak rozchod pokrokářů s mladočechy včetně jejich radikálního křídla po roce 1895.⁴⁹ Určitým pokračováním radikálně státoprávní linie někdejších pokrokářských titulů se na přelomu století staly Radikální listy vedené A. Rašínem a K. Baxou.

Mladočeští radikálové, odhlédneme-li od sice většinou radikálně pišících Národních listů, ty ovšem nebyly mluvčím radikálních poslanců Národní strany svobodomyšlné, dlouhodobě postrádali tiskovou a tudíž i organizačně-agitační základnu své frakce. Čas od času sice nacházeli útočiště na stránkách různých radikálně orientovaných periodik, ale byly to platformy nestálé, finančně i organizačně slabé a na osobách radikálních poslanců bezprostředně nezávislé. V letech 1895–1898 se tak útočištěm mladočeských krajních radikálů (Vašatý, J. Sokol, F. Rašín, Šíl, Šamánek, Březnovský a Purgart) stal zmíněný Klecandův Vyšehrad. Zhruba od roku 1898 pak radikálové nacházeli tribunu v radikálních Hlasech z Podřipska, které v té době redigoval Ota Havel, jenž mimochodem vzešel z redakce Vyšehradu. Někteří z mladočeských radikálů, např. J. Šíl, měli ovšem i nadále přístup na stránky pokrokářských periodik, ale jednalo se jen o osobní a dočasné vazby.

⁴⁶ ANM, f. K. Kramář, k. 11, Klecanda Kramářovi 23. 7. 1900.

⁴⁷ Časopis studentstva československého. List strany neodvislé, vycházel od dubna 1893, jeho redakto-rem, vlastníkem a vydavatelem byl František Mězl.

⁴⁸ Studentský sborník strany neodvislé, vycházel od května 1894, jeho majitel a vydavatel byl J. M. Balák.

⁴⁹ K pokrokovému hnutí srov. přehledovou stať Kučera, Martin: Pokrokáři. In: *Maliř, Jiří / Marek, Pavel* (eds.): *Politické strany*, 313–340.

S mladočechy na počátku 90. let bezprostředně souvisel i týdeník *Čas*, orientovaný na intelektuální vrstvy a tvořící vedle Národních listů alternativu pro české vzdělané kruhy. *Čas* od roku 1886 vycházel pod patronací tzv. realistů, kteří ovšem v prosinci 1890 s mladočechy fúzovali.⁵⁰ Přes veškerou snahu ze strany realistů (J. Kaizla, K. Kramáře a T. G. Masaryka) i J. Grégra docházelo od roku 1891 k novinářským polemikám a vyhroceným útokům mezi *Časem* a Národními listy. S tímto napětím bezprostředně souvisela již výše zmíněná Šromotova aféra a následný rozchod Masaryka se stranou a vlastně i odchod nemocného J. Grégra do ústraní. *Čas*, ve kterém se postupně přestali angažovat jak Kaizl, tak Kramář, rychle přešel na vyhrocené protimladočeské pozice (T. G. Masaryk a Jan Herben).

Tab. 2: Výše nákladu listů jednotlivých frakcí Národní strany svobodomyšlné v letech 1888–1897

Titul	1888	1891	1893	1894	1897
Selské noviny	–	1600	1250	950	900
Neodvislost	–	–	1611	–	–
Radikální listy	–	–	–	1200	1300
<i>Čas</i>	600	1639	1300	1827	1600
Vyšehrad	1577	1230	1561	1500	1600

Zdroj: Zpracováno na základě výkazů místodržitelství: NA, PM, sign. 8/4/15/7, k. 1651, čj. 1467/1889 a sign. 8/4/18/8, k. 2448, čj. 752/1892, k. 2449, čj. 734/1894, k. 2450, čj. 733/1895 a k. 2453, čj. 834/1898; a PMR/R, k. 87, čj. 330/1888, čj. 51/1894 a čj. 379/1894 a k. 88, čj. 31/1897. Čísla znamenají počet výtisků jednoho vydání.

Vytrvalá kritika realistů kvůli absenci deníku řízeného stranou vykrystalizovala roku 1895 v založení *Českých novin*. Jejich vydávání převzal významný nakladatel Eduard Beaufort z prostředí mladočeských podnikatelů. V pozadí však stáli realisté Kramář, Masaryk a zejména spiritus agens *Českých novin* Kaizl. Ten redakci *Českých novin* brzy ovládl a snažil se zde eliminovat vliv bývalého kolegy Masaryka: „List neujme se, nebude-li uveden jako list od hlavy k patě mladočeský a nebude-li po drahnou dobu postupovati s neobyčejnou obezřelostí a taktem zejména tam, kde projeví své zvláštní reformní názory a kde bude musiti utkávatí se věčně s Národními listy.“ Masarykovo jméno dle Kaizla ale nebylo pro takovýto

⁵⁰ *Kučera*: Fúze „realistů“, *passim*.

postup zárukou, a proto mělo stát hned v prvním čísle Českých novin dementi, že Masaryk s nimi má cokoli společného.⁵¹

Vznik Českých novin vyděsil a podráždil redakci Národních listů a zejména G. Eima: „Já vím a vidím, že Beaufort nemá peníze a že realisté více než 20–30 tisíc mu nedají. Víím, že realisté nedovedou dát svižný tón do listu, ač budou mít síly jaré jako Machara atd. Ale nezapomínejte, že 1) mají pro sebe právě onen proud nespokojenosti s Národními listy; 2) že budou do všeho sekat, a to se čte; 3) že budou laciné; 4) mají pro sebe: výstavu a volby se blížící. Je lépe pro nás, že je Masaryk, nežli kdyby byl někdo jiný oblíbenější, ale jistou reklamou je Masaryk vždy. Musíme zabránit, aby strana dala listu novému své visum. Souhlasím, že list chcete ignorovat, lépe ještě bagatelizovat a někde přimalovat i citovat atd. Jako by nám nepřekážel [...]. Fedrovat se nesmí.“⁵² O měsíc později již psal Eim plný obdivu a zároveň obav: „České noviny jsou kupodivu čiperně dělány. Nyní snad i slepci vidí, že je vlastní šéf Masaryk. Realisté dále postupují dle společného plánu. Mají zase již pokrokáře za sebou. Kaizl vedl bandurskou a doma hledí diskreditovat Národní listy a hlavně mne.“⁵³ České noviny (ČN) se staly Národním listům nepřijemnou konkurencí,⁵⁴ která měla cestu ke čtenářům uvolněnou neakceschopností Národních listů oslabených výjimečným stavem a bezvládním v době vrcholící nemoci J. Grégra. České noviny však zdaleka nenaplnily velké obavy a velká očekávání do nich vkládané. Záhy po svém vzniku se totiž staly obětí výjimečného stavu, když je místodržitel Thun krátkozrace nechal zastavit, aniž si uvědomil, že mu mohou pomoci v boji s mladočeským radikalismem reprezentovaným Národními listy. Jako oficiální důvod zastavení bylo Kramářovi ministrem vnitra po osobním přezkoumání sděleno, že radikální jazyk a tón řady článků v Českých novinách dalece překračoval přípustný rámec a České noviny tak mohly „die öffentliche Ruhe und Ordnung, ja selbst das Staatswohl zu gefährden“.⁵⁵

Od roku 1896 podporoval umírněnou frakci proti krajním radikálům i nově založený Český list (ČL). V souvislosti se zahájením jeho vydávání radikální Vyšehrad konstatoval, že Národní strana svobodomyšlná začíná nyní zakládat nové listy, „které mají za úkol hájiti stranu patrně proti „vnitřním nepřítelům“, jako je náš list, listy pokrokářské aj. – Tyto nové nebo obrozené časopisy počínají si

⁵¹ AÚTGM, f. T. G. Masaryk, k. 224, Kaizl Masarykovi 30. 4. 1895. Masaryk si na dopis ke Kaizlem požadovanému dementi připsal: „to ne“.

⁵² LA PNP, f. S. B. Heller, k. 3, Eim Hellerovi 16. 5. 1895.

⁵³ *Tamtéž*, k. 1, Eim Hellerovi 22. 6. [1895]. Srov. též: *Tamtéž*, k. 2, Eim Hellerovi b. d. „Pan Josef Anýž“ [1895], sign. IV/80.

⁵⁴ V roce 1895 vycházely v nákladu 5500 ks dopoledne a 5000 odpoledne. NA, PM, sign. 8/4/18/8, k. 2451, čj. 780/1896.

⁵⁵ ANM, f. K. Kramář, k. 12, ministr vnitra Kramářovi 29. 8. 1895.

s bojovností zfanatizované a zpité středověké soldatesky.⁵⁶ Český list vydával třikrát do měsíce v Kolíně (tištěn byl v Kutné Hoře) zdejší mladočeský důvěrník Hejnic, odpovědným redaktorem byl St. Auersvald. Ve skutečnosti se však za listem údajně skrýval nepříliš výrazný říšský poslanec a zámožný cukrovarník Václav Sehnal. Český list se považoval za přiměřeně radikální orgán Národní strany svobodomyslné (mladočeský list v pravém slova smyslu), který bude v první řadě bezohledně hájit politiku a zájmy Národní strany svobodomyslné.⁵⁷ To také dělal, ovšem poněkud revolverovými způsoby, typickými spíše pro mladočeské krajní radikály. Český list tak bezohledně pronásledoval Vašatého i E. Grégra, stejně jako Masarykovy realisty a Herbenův Čas. Jeho psaní bylo s ohledem na realističtější minulost některých vůdců Národní strany svobodomyslné (Kaizl, Kramář), zájmům jejíhož vedení chtěl sloužit, přinejmenším zarážející.⁵⁸ Hlavním terčem Českého listu však byli radikálové, jejichž označení Český list rád parodoval ve slovní hříčce „radikál = rádi kal“, a s gustem se za nimi do kalu vydával.⁵⁹ Postupem času se Český list sice zříkal poslušnosti vedení Národní strany svobodomyslné a odmítal i nálepku mladočeského listu, přesto vystupoval v zájmu vedení strany. Zavdával tak podnět k nekončícím spekulacím, zda za ním nestojí mladočeští umírnění předáci B. Pacák či V. Škarda apod.⁶⁰ Český list zanikl v roce 1904.

K mladočechům měly blízko i některé ryze profesní a zájmové listy. Příkladem může být např. list českých hostinských Hostimil, který představoval pro mladočechy důležitou platformu v působení na provozovatele a majitele hospod a restaurací. Toto působení a vůbec ovlivňování hostinských bylo z pohledu politických stran velmi důležité, neboť od jejich náklonnosti se do značné míry odvíjel úspěch stranické agitace. Byli to totiž právě hostinští, kteří rozhodovali o pronajímání, resp. nepronajímání svých sálů ke schůzím politických stran. V hospodách se pochopitelně u piva navíc mohutně politizovalo a agitovalo, k dispozici zde bývaly noviny a další tištěné materiály politických stran.⁶¹

⁵⁶ Vyšehrad, 30. 5. 1896. O nějaké cílené politice Národní strany svobodomyslné nemůže být ovšem řeči, vedení strany za Českým listem bezprostředně nestálo a žádný další takto orientovaný list zřejmě v této době ani nevznikl.

⁵⁷ Český list, 7. 5. 1896.

⁵⁸ Srov. např. Český list, 21. 5. 1896.

⁵⁹ Český list, 28. 5. 1896.

⁶⁰ Český list, 13. 4. 1899.

⁶¹ K významu hospod a hostinských např. Gawatz, Andreas: Wahlkämpfe in Württemberg. Landtags- und Reichstagswahlen beim Übergang zum politischen Massenmarkt (1889–1912). Düsseldorf 2001, 122 a 174. Obecně k pivní a hospodské kultuře v Čechách sborník *Novotný*, Vladimír (ed.): *Hospody a pivo v české společnosti*. Praha 1997.

Význam listů jednotlivých mladočeských frakcí se od poloviny 90. let zmenšoval v přímé úměrnosti k poklesu významu těchto frakcí a jejich postupné integraci do dvou mladočeských křídel: umírněného a radikálního. Ani jedna z těchto frakcí však na přelomu století bezprostředně nedisponovala žádným týdeníkem či čtrnáctídeníkem.

Krajinská žurnalistika

Tzv. krajinský (regionální, resp. lokální) tisk hrál v předminulém století nesrovnatelně důležitější úlohu než dnes. Souviselo to i s tím, že abonování ústředních deníků nebylo zejména na venkově nijak zvláště rozšířené, a byl to tudíž právě krajinský tisk s delší periodicitou, který na venkově a menších městech nahrazoval ústřední deníky. Snad každý politický okres měl na přelomu století svůj týdeník či čtrnáctídeník, který vedle informací o místním dění, zpráv z místní a okresní samosprávy apod. přinášel i články o nejdůležitějších událostech v zemi.⁶²

Jednotlivé listy bývaly často majetkem osoby žijící v okrese. Majitel mohl být zároveň redaktorem i vydavatelem, ale také mohl redaktora pouze najmout a být jen vykonavatelem vlastnických práv. V takovém případě se však redaktor zavazoval vést list v tom politickém směru, který určil majitel. Směr stanovený majitelem mohl víceméně inklinovat buď k určité politické straně, nebo se snažit o nezávislé postavení. V konkrétní situaci smlouva majitelů vypadala asi následovně: plebeňští vůdci mladočeské strany Schwarz, Peták, Čipera a Svatek uzavřeli smlouvu se „spisovatelem na Vinohradech“ Janem Langnerem o převzetí řízení Plzeňských listů. „Za to při vší volnosti, která se mu v řízení listu zůstává, povinen jest p. Langner řídit se u vedení tohoto časopisu ve všem programem Národní strany svobodomyšlné a usneseními, jež míní v té příčině zástupcové českého národa na sněmě a radě říšské, jako jemu náleží hájiti národní, hospodářské a politické zájmy českého obyvatelstva a jeho representace v král. městě Plzni. V tom i onom směru povinen jest p. Langner občas, a pokud by třeba bylo i v určitých případech, smluviti se s nížeapsanými o stanovisku, které mají ‚Plzeňské listy‘ ať si v otázkách všeobecných, ať v případech speciálních zaujímati a řídit se tím, co bylo takto smluveno.“⁶³ Řada regionálních časopisů však měla s politickými stranami na rozdíl od Plzeňských listů poněkud volnější svazek, který by se dal snad

⁶² M. Sekera zdůrazňuje, že o rozvoj regionální žurnalistiky se zasloužily především stoupající úroveň vzdělanosti a zároveň rozvoj místní samosprávy (tj. komunální politiky). *Sekera: Das tschechische Pressewesen 1994.*

⁶³ Archiv města Plzně, f. F. Schwarz, k. 187. Langner získal plat 1200 zl. ročně, tříměsíční výpověď a záruku 300 zl. pozůstalým v případě své smrti.

charakterizovat slovy názorově autonomní.⁶⁴ V podstatě to znamenalo, že časopis hájil základní linii programu strany, v jednotlivých případech si však ponechával volnost úsudku. Výhodou stranicky zabarveného krajinského tisku byla možnost participovat na úspěších té které politické strany, současně pak od ní dostávat finanční subvence, angažovat stranou placené redaktory a zejména využívat určitý informační servis.⁶⁵

V roce svého vzniku (1874–1875) disponovala Národní strana svobodomyšlná asi třetinou veškerého českého krajinského tisku a v důsledku vnitrostranické krize konce 70. a počátku 80. let tento počet dále klesal až na pouhých devět titulů z celkových 39 českých krajinských listů vycházejících v roce 1880. Od poloviny 80. let se však tuto disproporci k počtu staročeských žurnálů dařilo vyrovnávat.⁶⁶ Na konci 80. let již strana disponovala bezprostředně 23 časopisy, z nichž každý dostával zprávy z mladočeského ústředí (tj. z Národních listů) a každý měl zároveň přiřčeného jednoho či dva dopisovatele, kteří každý týden zasílali do regionální redakce nějaký větší článek (úvodník, dopis z Prahy, fejeton apod.).⁶⁷ Vedle těchto časopisů měla k dispozici dalších osm regionálních listů, které jí byly alespoň „částečně přístupné“. Rovněž tyto listy měly přiřčeného dopisovatele z mladočeské korespondenční kanceláře.⁶⁸

V záplavě regionálních listů si však zvláštní pozornost zasluhují ty tituly, které vlastnili buď přímo poslanci, anebo ty, které stály pod jejich přímým vlivem. Takových titulů byla celá řada a bývaly pozorně sledovány nejen veřejností a politiky, ale i vídeňskou vládou. Časopisy poslanců, zvláště těch s říšským mandátem, totiž mnohdy dávaly tušit, jakým směrem se bude vyvíjet politika jejich strany

⁶⁴ Sekera, Martin: Gustav Eim, novinář a politik. (Příspěvek k životopisu). Diplomová práce FF UK Praha 1992, 65.

⁶⁵ Tento model je patrný např. v kooperaci Mladoboleslavských listů s tiskovým odborem Národní strany svobodomyšlné na počátku 20. století. Srov. Velek, Luboš: První v Rakousku! Zvolení prvního poslance – ženy Boženy Vikové-Kunětické v roce 1912. Příspěvek k vývoji volebního práva a volebního chování v českých zemích v 19. a 20. století. In: Vojáček Milan (ed.): Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století. Praha 2007, 282–283.

⁶⁶ Malíř, Jiří: Mladočeská strana v Čechách a promladočeské strany na Moravě. In: Marek, Pavel a kol.: Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998. Rosice u Brna 2000, 56.

⁶⁷ Jednalo se o tyto časopisy: Český západ v Plzni, Hlasy z Hané v Prostějově, Hlasy od Blaníka v Benešově, Kolínské noviny, Klatovské listy, Krakonoš v Jičíně, Kutnohorské listy, Lučan v Lounech, Mělničan, Naše hlasy v Českém Brodě, Na Stráži v Plzni, Nový Boleslavan, Pernštýn v Pardubicích, Podřipan v Roudnici, Polaban v Kolině, Příbramské listy, Pšován v Mělnice, Pravda v Čáslavi, Říp v Roudnici, Svobodný občan ve Slaném, Strakonické listy, Slovač v Uherském Hradišti; Vyšehrad – nešlo o regionální list, nýbrž o list rozšířený po celém venkově. ANM, f. J. Grégr, k. 18, velký zelený notes.

⁶⁸ Brandýské noviny, Pozor v Olomouci, Hlasy z Polabí v Litoměřicích, Horymír v Příbrami, Našinec v Olomouci, Posel z Čerchova v Domažlicích, Věstník okresu Hořického. *Tamtéž*.

v parlamentě. Tento jev je nad jiné zřetelný u mladočechů, kde byl akcentován velmi volným poměrem mezi vedením strany a ústředním deníkem Národními listy. Za všechny jmenujme např. Engelovy Hlasy od Blánika, Pacákovy Podvysocké listy, Špindlerův Podřipan či F. Schwarzovi blízké Plzeňské listy. Všechny tyto týdeníky či čtrnáctideníky byly ve svém regionu relativně rozšířenými. Počet jejich výtisků kolísal v průměru mezi 400 až 700 kusy.

Tab. 3: Výše nákladu vlivnějších krajinských českých listů v letech 1888–1897

Titul	1888	1893	1894	1897
Hlasy od Blánika (NSS)	420	425	320	380
Mladoboleslavské listy (NSS)	–	500	450	450
Plzeňské listy (NSS)	350	790	790	850
Plzeňský obzor (NSS)	–	800	800	850
Podřipan (NSS)	765	590	650	400
Podvysocké listy (NSS)	–	550	650	600
Budivoj (NS)	600	600	600	600
Český východ (NS)	1000	480	1850	1100
Polabán (NS)	650	550	–	250

Zdroj: Zpracováno na základě výkazů místodržitelství: NA, PMR/R, k. 87, čj. 330/1888, 51/1894 a čj. 379/1894 a k. 88, čj. 31/1897. Čísla znamenají počet výtisků jednoho vydání.

MLADOČESKÁ TISKOVÁ A KORESPONDENČNÍ KANCELÁŘ

Význam krajinské žurnalistiky stoupal od poloviny 80. let 19. století, vznikaly nové a nové tituly a často docházelo k jejich přímé politizaci, tedy k napojení na jednu z obou českých stran. Tento trend bezprostředně souvisel s rozšiřováním volebního práva na střední a nižší střední vrstvy (volební reforma 1882) a s politickou a sociální radikalizací českého venkova a maloměsta. Krajinská žurnalistika se přitom rozvíjela živelně a v konkrétních příkladech většinou i bez přímého prvotního impulzu z té či oné politické strany. Zájem regionálních redakcí a ústředí politických stran o vzájemnou spolupráci však byl oboustranný a veliký. Strany regionálních tiskovin využívaly ke své agitaci a k rozvoji svých místních organizačních struktur. Personálně minimálně obsazená a věčně na hranici bankrotu lavírující regionální periodika zase nutně potřebovala nejen aktuální zprávy, ale vůbec novinářský materiál všeho druhu. Regionální listy takovéto kontakty

proto samy vyhledávaly, neboť se jim tak otevírala cesta k přebírání informací a participování na zpravodajské síti velkého deníku. Ze spolupráce s regionálními periodiky ovšem profitovaly i Národní listy, které od krajiných kolegů přebíraly lokálky tvořící významnou součást ústředního deníku. Organizace podobných korespondenčních služeb však vyžadovala poměrně složitý, akceschopný a placený byrokratický aparát. Takový ovšem v prostředí honoračních stran nabízely pouze velké redakce ústředních deníků.

Důležitou otázkou však zůstávalo najít optimální způsob organizace mladočeské krajiné žurnalistiky. V mladočeské straně sice již od konce 80. let existoval jakýsi tiskový odbor, ale o jeho funkci nemáme mnoho zpráv a známe pouze jeho složení. Vedení tohoto odboru bylo zcela v rukou redaktorů Národních listů. Předsedou byl J. Grégr, místopředsedou J. Anýž a jednatelem J. Kalaš, členy dále vedle několika redaktorů Národních listů (Tůma, Heller, Frumar a J. J. Veselý) i regionální mladočeští žurnalisté (Špindler, Miškovský) a předáci Národní strany svobodomyšlné blízci Juliu Grégrovi (Engel). V letech 1886 až 1891 došlo ke svolání několika schůzek redaktorů Národních listů a zástupců krajiných listů. Žádný z těchto kroků však zřejmě nepřinesl kýženou užší koordinaci a organizaci mladočeského tisku.⁶⁹ Při veškeré anarchii typické pro organizování tiskových záležitostí ovšem existoval jeden vcelku účinný nástroj, jehož prostřednictvím bylo možno budovat, řídit a kontrolovat k Národní straně svobodomyšlné se hlásící krajiný tisk. Tímto nástrojem se staly stranické subvence spřízněnému tisku, které z mladočeského peněžního fondu rozdělával výkonný výbor. Pravidelné subvence strana poskytovala s určitou pravidelností zřejmě až od roku 1891, kdy se výkonný výbor usnesl na pravidlech pro její přiznávání: po jednom exempláři výtisku subvencovaného listu měli dostávat zemský a říšský poslanecký klub a Klub Národní strany svobodomyšlné; subvencovaná redakce byla povinna vést list vážným a slušným tónem a šetřit programové zásady strany, a „to dle výkladu výkonného výboru“; redakce pak byla povinna přijímat informace tiskového odboru strany. Přidělované subvence měly být vypláceny čtvrtletně. Poprvé byla subvence přiznána třem žadatelům: Občanským novinám a Občanským listům vycházejícím v Nymburce (redaktorem a majitelem byl J. Florián) a Klecandovu Vyšehradu v Praze. Subvence byla tehdy naopak odeprána Pardubickým novinám (vydávány družstvem za redakce Ant. Stengela) a České stráží v Terezíně (vydávána družstvem zastupovaným dr. Frantou).⁷⁰

⁶⁹ Malíř: Mladočeská strana v Čechách, 56.

⁷⁰ LA PNP, f. E. Engel, k. 24, protokol v. v. 30. 5. 1891. Pro pozdější dobu podobné rozvržení subvencí není k dispozici.

Julius Grégr brzy pochopil velký agitační a organizační potenciál živelně se rozmáhající krajské žurnalistiky a usiloval o její maximální podřízení své kontrole, tzn. kontrole redakce Národních listů, a připoutání regionálních periodik k mladočeské straně a jejímu programu. Nástrojem k takovéto kontrole a spolupráci sloužila v prvé řadě informační závislost krajské žurnalistiky na redakci Národních listů. Jako vhodný komunikační nástroj mezi Národními listy a mladočeským ústředím na straně jedné a krajskou žurnalistikou na straně druhé se ukazovalo vytvoření stálé korespondenční kanceláře, která by na odpovídající úrovni zajišťovala veškerou korespondenci s regionálními listy. Návrh na vytvoření tiskové a korespondenční kanceláře NSS vzešel koncem roku 1890 od nejmenovaných mladočeských důvěrníků požadujících zřízení ústřední kanceláře pro venkovskou žurnalistiku. Jednatel výkonného výboru E. Engel byl proto pověřen vypracováním konkrétního plánu, zatímco J. Herold prozatímně vedl mladočeskou „tiskovou kancelář“ při výkonném výboru.⁷¹ Původní představa J. Grégra byla taková, že kancelář sice vznikne pod patronací redakce Národních listů, avšak za peníze celé strany. Kritikové stávajícího modelu nerovnocenného spojení mladočeské strany s jejím tiskem (tj. především s Národními listy) ovšem podobné projekty odmítali. Masaryk tehdy Grégrovi otevřeně řekl, že pro podobné úmysly nehne prstem a nedá groše: „Co my potřebujeme, je předně zlepšení Národních listů, z nich pak si žurnály vezmou, co potřebují.“⁷²

Problém nefunkčního spojení ústředí strany, redakce Národních listů a mladočeské krajské žurnalistiky však vyžadoval rychlé řešení. Snad i proto otázku zřízení řádné tiskové kanceláře otevřel Masaryk ve výkonném výboru znovu v létě 1891. Realizací projektu byli tentokrát pověřeni J. Kučera a J. Grégr, kteří prosadili spojení myšlenky tiskové kanceláře s vytvořením kanceláře (sekretariátu) výkonného výboru Národní strany svobodomyšlné. J. Grégr navíc nyní souhlasil s financováním korespondenční kanceláře ve vlastní režii, tj. prostřednictvím redakce Národních listů. Vedením nově vzniklé kanceláře pověřil mladého redaktora Národních listů V. Klofáče, který dostal výslovně za úkol obstarávat žurnalistické informace venkovských časopisů Národní strany svobodomyšlné. J. Grégr rovněž vyslovil souhlas, „aby si [poslanecký] klub sám zřídil redakci vídeňskou ohledně zpráv z říšské rady, a to na náklad Národních listů“.⁷³ Touto klubovou tiskovou kanceláří, dodávající venkovským listům informace o politice vídeňského klubu, se stal tiskový výbor klubu (Eim, Kramář, Špindler, Tuček a Pacák).⁷⁴

⁷¹ LA PNP, f. G. Eim, k. 3, Masaryk Eimovi 30. 12. 1890.

⁷² *Tamtéž*, Masaryk Eimovi 2. 10. a 30. 12. 1890.

⁷³ LA PNP, f. E. Engel, k. 24, protokol v. v. 21. 7. 1891 a 4. 1. 1892.

⁷⁴ ANM, f. NSS, k. 1, protokol klubu na ř. r. 22. 2. 1894. Tato cesta se ovšem zřejmě neosvědčila, protože

Výsledek pokusů o organizaci stranického tisku byl tedy takový, že korespondenční a tisková kancelář Národní strany svobodomyslné byla zcela v rukou redakce Národních listů, která jejím prostřednictvím částečně kontrolovala mladočeský krajský tisk.⁷⁵ Strana na chod kanceláře finančně nepřispívala, a tudíž na ni měla i mizivý vliv. Nicméně na druhé straně mohla využívat jejího administrativního potenciálu k obstarávání svých vlastních byrokratických potřeb (organizační a personální propojení korespondenční kanceláře se sekretariátem výkonného výboru Národní strany svobodomyslné). Strana tak získala stálý a Národními listy financovaný administrativní orgán, bez kterého by se nadále jen stěžji obešla.

Po celý zbytek 90. let a počátek 20. století zůstávala situace nezměněna a organizace tisku mladočeské strany tak nadále fungovala jen omezeně a nedokonale. Vydavatelé a majitelé místních a regionálních periodik většinou uhájili nejen svoji ekonomickou, ale do značné míry i politickou samostatnost. Z mladočeského ústředí, resp. z redakce Národních listů sice rádi přebírali informační servis, spolupracovali s pražskými redaktory, hájili před volbami mladočeský program a agitovali ve jménu strany, v období mezi volbami si však často ponechávali možnost volné kritiky mladočeské politiky a v lokálních zájmech se už zpravidla nenechali ovlivňovat vůbec.⁷⁶ K důležitému zvratu v organizaci mladočeského krajského tisku a jeho postupného funkčního podřizování vedení strany došlo v souvislosti s urychleným budováním byrokraticky a profesionálně fungujícího ústředí strany z let 1907 až 1910, a to především v souvislosti s přípravami a důsledky prvních všeobecných a rovných voleb v Rakousku (1907). Součástí této reorganizace mladočeské strany bylo i založení mladočeské tiskové kanceláře v čele s redaktorem Vincencem Červinkou.⁷⁷ Mladočeská tisková kancelář měla k dispozici již výše zmíněný organizační týdeník, resp. čtrnáctideník *Národ* a i s jeho pomocí budovala horizontálně strukturovanou organizaci strany, tzn. krajské, okresní a především místní organizace.

po půl roce Pacák klubu navrhl, aby se o organizaci venkovského tisku starala sama parlamentární komise poslaneckého klubu. *Tamtéž*, 13. 11. 1894.

⁷⁵ M. Sekera otevřeně hovoří o neúspěšném snažení pražských stranických ústředí přímo ovládat regionální tisk. *Sekera: Das tscheschiche Pressewesen 1997*.

⁷⁶ Zde např. srovnej rozkol lokálního tisku (a místní mladočeské organizace) v Mladé Boleslavi s mladočeským ústředím v roce 1912 kvůli prosazování ženské kandidatury na místo poslance za toto město: L. Velek, *První v Rakousku!*, 282–283 a 287–290.

⁷⁷ *Sekera: Das tschechische Pressewesen 2016*.

Ostatní periodika mladočeské strany

Vedle klasických novin v podobě ústředních deníků či nejrůznějších regionálních a místních periodik však Národní strana svobodomyšlná vydávala a podporovala i celou řadu dalších tiskových titulů, které nelze zařadit do uvedených kategorií. Mám zde na mysli na jedné straně vydávání různých zábavných časopisů určených široké veřejnosti, na straně druhé pak tiskovin poměrně vysoké intelektuální kvality určených naopak vzdělanému čtenářstvu.

Do první zmíněné kategorie náleží především mladočeské, resp. mladočesky orientované humoristické listy. Mladočeská strana sice dlouhá léta od svého vzniku žádným humoristickým časopisem bezprostředně nedisponovala, což však neznamená, že by její politickou linii v poněkud nevážné formě nesledovaly některé soukromé humoristické časopisy. Výrazně promladočeský charakter měly např. Vilímkovy Humoristické listy, zvané familiérně Humory, které vycházely od roku 1858 do roku 1935. K mladočeské politice měl blízko i humoristický Paleček s přílohou Šotek, nicméně žádný z nich nejenže straně přímo nepatřil, ale nepatřil ani výrazným a se stranou jednoznačně spjatým osobnostem. Relativní nezávislost soukromých humoristických časopisů byla – a to zejména v případě Humoristických listů – dána jejich velikou popularitou, a tedy i ziskovostí. S ohledem na obchodní zájmy však bylo zapotřebí respektovat určité meze a zbytečně je napojením na určitou stranu, resp. stranickou politiku nepřekračovat na úkor profitu listu.

Možný nemalý politický a ekonomický potenciál dobře vedeného humoristického listu dlouho lákal k následování i mladočeského vůdce a tiskového magnáta Julia Grégra. Ten se koncem 80. let, v době prosperity svého podnikání, rozhodl rozšířit své podnikatelské a politické aktivity i na pole politické satiry a karikatury. V roce 1887, v době zahájené první reorganizace mladočeské strany a zintenzivnění boje o politickou moc se staročechy, se tak zrodily mladočeské Šípy,⁷⁸ časopis s výrazným politickým charakterem a potenciálem. Grégr si od Šípů hodně sliboval, protože kreslené humoristické časopisy otevíraly jemu a mladočechům cestu do dalších čtenářských vrstev, které stálo za to oslovit a mobilizovat – přinejmenším s ohledem na rozšiřování volebního práva. Šípy však od počátku narážely nejen na značnou konkurenci zavedených humoristických časopisů, ale i na nedostatek zručných karikaturistů. Oblíbený kreslíř Šípů J. Krejčík dokonce

⁷⁸ Srov. *Jaworski, Rudolf*: Jungtschechische Karikaturen zum Nationalitätenstreit in Österreich-Ungarn. Die Prager „Šípy“ (1887–1907). In: *Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder* 22, 1981, 300–341. *Fronk, Václav*: Sebereflexe české společnosti. Přelom 19. a 20. století v perspektivě humanistických časopisů. Praha 2011.

současně pracoval i pro konkurenční Humoristické listy a Grégrovi nezbývalo než toto respektovat.

Šípy byly od počátku zamýšleny jako útočný a bezohledný protistaročeský list. J. Grégr dokonce před veřejností jistou dobu vlastnictví Šípů tajil. Skrýval se za neznámými odpovědnými redaktory a faktické vedení listu přenechal nejprve někdejšímu arcirevolucionáři J. V. Fričovi a klíčovému redaktoru Národních listů Karlu Tůmovi, zvanému příznačně Tůma Krvavý. Frič se však neosvědčil, lépe řečeno nebyla mu ani dána šance osvědčit se. Hned první číslo se stalo terčem Grégrovy zdrcující kritiky a Grégr – podle Friče manipulovaný dohlížejícím K. Tůmou – proto měl Friče degradovat na pouhého „sbíratele materiálu“ pod dohledem redaktorů Národních listů. Toto postavení se ovšem neztotožňovalo s Fričovými přesvědčením bojovat pomocí Šípů proti „bezcharakternosti, špině, prospěchářství a šosáctví“. Frič připouštěl, že první číslo bylo trochu prázdné, ale nebylo nejhorší a čtenáři ho přijali. Hlavně se však Fričovi nezamlouvalo nést nadále veškerou odpovědnost za mladý list (i před úřady) a přitom se nechat omezovat K. Tůmou a V. Rybou, jejichž dohledu Grégr hodlal Friče svěřit. Frič proto pohrozil ukončením spolupráce.⁷⁹ Grégr rezignaci přijal a Fričovo místo zaujal Tůma.

Útočnost otrávených Šípů padala na hlavy všech odpůrců, včetně umírněných mladočeských poslanců (Trojan, Adámek) setrvávajících tehdy ještě společně se staročechy v poslaneckém Českém klubu na radě říšské.⁸⁰ Grégrův záměr držet svůj podíl na Šípech v tajnosti se ovšem nezdařil. Zesměšněný Trojan se Grégra proto rovnou zeptal: „Tu ptám se, máte-li jakého vlivu na ten plátek, jestli možno že takové sprosté, podlé i křivé zlehčování všech národních poslanců [...] i mé osoby a působnosti zvláště dějí se s Vaším schválením neb alespoň s Vaším vědomím a trpěním či připouštěním?“⁸¹ Šípy se staly i Grégrovým oblíbeným nástrojem proti realistům, najmě Masarykovi, jehož s oblibou parodovaly, že nakonec musel odmítavě stanovisko k těmto Masarykovým urážkám zaujmout sám mladočeský výkonný výbor.⁸² Míra neurvalosti Šípů šokovala i nejednoho z mladočeských politiků či redaktorů. J. Penížek později v narážce na Šípy poznamenal: „Nemáme u nás vůbec s humorem štěstí. U nás dříve humor zaměňován sprostáctvím.“⁸³ Po slibném rozjezdu však náklad Šípů rychle klesl. Na vině nebylo jen jejich travičství, ale i ztížené podmínky výjimečného stavu, jimž nejedno číslo padlo za oběť. Rostla i konkurence (staročeský Kurýr a Kopřivy, sociálnědemokratický Bič ad.).

⁷⁹ ANM, f. J. Grégr, k. 3, Frič J. Grégrovi 28. a 31. 12. 1887.

⁸⁰ Ke klubu více: Cibulka, Pavel: Český klub na říšské radě (1879–1887). In: ČČH 92, 1994, 45–61.

⁸¹ ANM, f. J. Grégr, k. 7, Trojan J. Grégrovi 21. 2. 1888.

⁸² Toto stanovisko v. v. bylo sděleno v klubu: ANM, f. NSS, k. 1, protokol klubu na ř. r. 20. 10. 1891.

⁸³ Penížek, Josef: Česká aktivita v letech 1878–1918, II. Praha 1931, 21.

Propad Šípů je jasně patrný na následujících údajích o výši nákladu. Šípy pocho-pitelně dráždily i státní orgány, které jim po dvou letech vycházení odebraly právo drobného prodeje (tzv. filiálky), což Šípy hmotně poškodilo.⁸⁴ Přesto se je Grégrovi a jeho dědicům podařilo udržet až do roku 1907. Šípy přes všechny výhrady vůči nim patřily k nejlépe dělaným humoristickým listům své doby a nesmazatelně ovlivnily vývoj tohoto žánru u nás.

Tab. 4: Výše nákladu předních humoristických časopisů v Čechách 1888–1899

Titul	1888	1893	1894	1899
Humoristické listy	4753	4292	4356	4300
Šípy	7409	3561	3638	3500

Zdroj: Zpracováno na základě výkazů místodržitelství NA, PMR/R, k. 87, čj. 330/1888, 51/1894 a 379/1894 a PM, sign. 8/4/18/8, k. 2455, čj. 800/1900. Čísla znamenají počet výtisků jednoho vydání.

Na opačnou stranu čtenářského spektra mířily snahy o založení intelektuální mladočeské revue, která by oslovovala a kultivovala vzdělané, liberálně orientované čtenáře. Podobný projekt zdaleka nebyl v českém prostředí novým. Již v roce 1871 se na českém trhu objevila staročesky orientovaná kulturněpolitická revue *Osvěta*, kterou založil a dlouhá léta řídil staročeský sympatizant Václav Vlček. Na přelomu století nově zakládané politické strany české inteligence (realisté, pokrokaři aj.) vytvářely podobné tiskové platformy, s nimiž chtěly oslovit české intelektuální kruhy. Zrodily se tak např. *Pokroková revue*, *realistický Přehled* nebo *A. Rašínem řízené Slovo*; již v 90. letech vycházely pokrokově orientované *Rozhledy* či *Masarykem řízená Nová doba*. V popředí zájmu všech těchto časopisů stály politické, kulturní, školské, sociální ale i národohospodářské otázky. Politická orientace zde přitom hrála směrodatnou roli. Mladočeši paradoxně v tomto směru zůstali dlouho nečinnými. Prvním vážným pokusem mladočechů pustit se i na toto – spíše ztrátové – pole bylo založení České revue v roce 1897. Zajímavě a kvalitně redigovaný měsíčník, do kterého přispívali intelektuálně založení mladočeští sympatizanti i politikové, však po šesti letech existence dočasně zanikl. Obnoven byl v roce 1907, a to nepochybně v souvislosti s tehdy probíhající reorganizací mladočeské strany, která mimo jiné do strany přivedla řadu mladších českých intelektuálů. Česká revue poté vycházela až do roku 1930.

⁸⁴ Důvodem údajně bylo jejich urážení náboženského citění tím, že karikovaly Krista apod. Vyšehrad, 16. 11. 1889.

Závěr

Problematika tisku politických stran patří k nejméně zpracovaným tématům českých moderních politických dějin. Ve svém příspěvku jsem se proto pokusil zmapovat existenci a vývoj tisku spojeného s Národní stranou svobodomyšlnou (mladočeskou). Při shrnutí je třeba vyjít z konstatování, že ačkoliv mladočeské Národní listy byly důležitým organizačním ohniskem této honorační strany, dokázala se tato strana velmi dlouho dobu (až do roku 1910) obejít bez přímého vlastnictví a ovládnutí svého deníku. Ukázalo se, stejně jako v případě staročeského tisku nebo některých deníků rakouských Němců, že blízkost politické ideologie a programu spolu s určitým personálním propojením stran a redakcí byly dostačujícími faktory pro udržení společného postupu strany a žurnálu. Krize tohoto vztahu nejčastěji vyplývaly z rozporu mezi politickou pružností a pragmatičností poslanců a výraznější ideově-programovou rigiditou novinářů, kteří se ve svých názorech nechtěli podřizovat potřebám aktuální taktiky ve sněmovně, popř. neměli dostatečné pochopení pro spolupráci své strany se stranami jinými. Důležitou roli hrála i vzdálenost mezi Prahou a Vídní, kdy spojení politické reprezentace s domácí politickou reprezentací seskupenou kolem žurnálu bylo možná až překvapivě problematické. Rozmíšky a rozkoly se neustále opakovaly, v některých obdobích je můžeme označit až za permanentní, přesto rozchod strany a na ní polo závislého žurnálu nepřicházel v úvahu. Motivace spolupráce byla ovšem odlišná. Zatímco strana se bez novin neobešla a jen s mimořádnými oběťmi by dala dohromady prostředky na založení vlastního nového deníku, vlastníci žurnálu a jeho redaktoři se i při vědomí finanční slabosti mladočeské strany obávali být i jen nedostatečné konkurence v podobě vzniku nějaké nové, ideově příbuzné tiskové platformy. Čtenářský trh druhé poloviny 19. století byl zkrátka ještě příliš malý a slabý, aby se na něm dokázaly uživit dva deníky hájící víceméně shodný národně-liberální program.

Současně se ukázalo, že počátky českého denního tisku v 60. a 70. letech jsou spjaty především s konkrétními fyzickými osobami, jako byli J. Grégr či J. S. Skřejšovský. Tisková družstva (např. staročeské) nedokázala kvůli těžkopádnosti kolektivního rozhodování o aktuálním způsobu psaní a o efektivním vedení ekonomiky žurnálu konkurovat akceschopným tiskovým magnátům. Autokratický způsob řízení politického deníku se tak jeví jako mnohem progresivnější. Důvodem jistě bylo i to, že v případě staročechů se až na několik výjimek nekrylo nejužší vedení strany s držiteli největších podílů v tiskových družstvech. Efektivitu a rychlost rozhodování mohl navíc posílit i cit šéfa žurnálu pro další aspekty psaní novin, jakým se např. ukázalo angažování řady uznávaných dobových literátů J. Grégrem.

Honorační veřejnost i u politického deníku, zvláště v malém a málo rozvinutém českém prostředí, evidentně hledala i jiné kvality a obsahy, nežli bylo více či méně zasvěcené politické zpravodajství. Pravidelné a dobře dělané oddíly o literatuře, divadle, ekonomice či sportu i v případě jinak navýsost politického žurnálu, jakými Národní listy byly, dokázaly významně rozšířit okruh čtenářů, kteří ve svém politickém deníku hledali (a nacházeli) i jiná témata. Pestrost, čtivost, formát, modernost a především schopnost vyhmátnout to, co veřejnost žádá, byly klíčovými faktory. Ti, kdo toto dokázali, byli ve svém tiskovém podnikání úspěšní (J. Grégr, J. S. Skrejšovský), ostatní živořili nebo zbankrotovali (F. Šimáček, V. Krása).

Propojení politiky s podnikáním bylo ve světě tisku 19. století běžným jevem a v případě občanských, resp. honoračních stran se rozumělo samo sebou. Na rozdíl od masových stran, které mohly počítat s masovým odbytem, popřípadě které svým členům výslovně vnucovaly odběr svých tiskovin, byl odbyt deníků napojených na honorace přece jen výrazně limitován. Otázka udržení a zmnožení vloženého kapitálu, ať již kapitálu fyzické či právnické osoby, tak hrála nepominutelnou roli. Zajímavým je i sledování prudce rostoucí ekonomické hodnoty žurnálů. Zatímco v 60. a 70. letech stačilo, aby jednotlivec či skupinka podílníků shromáždili pár desítek tisíc zlatých, tak přinejmenším od 90. let 19. století se cena zavedeného žurnálu pohybuje v řádu statisíců a úlohu jednotlivců všeobecně nahrazují družstva či ještě lépe akciové společnosti. Ve světě tisku tak začal hrát výraznou roli bankovní kapitál a na něj navázané politické či hospodářské zájmy. Vývoj Národních listů je v tomto směru exemplární ukázkou. Z druhé strany nelze pominout ani fakt, že možný zisk z tiskového podnikání se stal důležitým příjmem pro modernizované honorační strany (mladočeská Pražská akciová tiskárna je zde opět vzorovým příkladem).

Propojení a závislost politických stran a jejich žurnálů však nespočívala pouze v ideově-programových záležitostech a jejich možné ekonomizaci. Redakce žurnálů, složené z placených redaktorů, až do přelomu století často fungovaly jako nezbytný a stranou přitom neplacený administrativní aparát strany. Redaktoři agitovali v okresech, dopisovali do spřízněného místního tisku, udržovali korespondenční kontakt s důvěrníky a agitátory v okresích apod. Rostoucí politická konkurence masových a stavovských stran od konce století vyžadovala větší efektivitu práce a rozhodování stran honoračních. Budování základny přívrženců honoračních stran, systému místních důvěrníků a později i místních organizací zcela přirozeně vyústilo v byrokratizaci a profesionalizaci stranického ústředí. Placené sekretariáty nahradily dosavadní organizačně-agitační roli redaktorů a význam a vliv redakcí tak byl z pohledu politických stran výrazně potlačen. Rostoucí úloha a vliv politických stran, které se z někdejších stran předvolebních stávaly stranami

s permanentní činností, rychle měnila dlouho vyvážený poměr mezi politiky a majiteli žurnálů, resp. redaktory těchto žurnálů. Intenzivnější propojení aktivní politiky s ekonomikou, příp. státní správou posilovalo obecné postavení politických stran, a to i vůči žurnálům, které se nyní dostávají do podřízené závislosti na stranických sekretariátech.

Neméně zajímavým bylo sledovat i další stránky proměny organizace stranického tisku. Tyto proměny jsou evidentní zejména v kontextu se snahami o reorganizaci honoračních stran. Reorganizaci mladočeské strany z přelomu 80. a 90. let, doprovázenou mimo jiné i zakládáním regionálních a lokálních spolků, automaticky následovalo i zakládání četných regionálních periodik, která byla mnohdy úzce napojena (i majetkově) na místní politický spolek té či oné strany, resp. na místního poslance. Rozvoj regionálního tisku 80. a 90. let jistě souvisel s rostoucí vzdělaností a movitostí místních elit, ale souvislost s čilejší činností stran je rovněž evidentní. Do téže doby, kdy probíhala reorganizace mladočeské strany a současně vrcholilo její soupeření se staročechy, spadá i založení skandalizujícího humoristického časopisu určeného širším vrstvám společnosti. Propojení organizačních reforem strany s uspořádáním jejího tisku je patrné i při druhé reorganizaci mladočechů v letech 1907–1910. Právě tehdy totiž došlo nejen k odkoupení Národních listů mladočeskou stranou, ale i k úspěšnému založení tiskové kanceláře strany, jejímž cílem bylo zefektivnění vlivu a dohledu na regionální tiskové platformy.

Předložená studie je zatím spíše ojedinělým pokusem o všestrannější analýzu tiskové organizace jedné z předních honoračních stran Předlitavska a současně pokusem o vyvození určitých zobecňujících závěrů. Do budoucna je však třeba tyto výsledky či hypotézy ověřit analýzou tiskových poměrů ostatních podobných stran. Téma tak nepochybně ještě dlouho zůstane otevřenou výzvou.